

ОСОБЛИВОСТІ НАЗИВНИЦТВА ХРЕБЕТНИХ ТВАРИН В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ВЖИТКУ

Ігор ЗАГОРОДНЮК

Розглянуто систему знань щодо формування, уніфікації й усталення переліків вернакулярних назв різних груп тварин – від місцевого до глобального рівнів опису й аналізу біотичного різноманіття. Поштовхом до дослідження стала необхідність розвитку системи вернакулярних назв на рівні різних таксономічних рангів, від видів і родів до родин і рядів. Потреби розвитку називництва визначаються як завданнями впорядкування офіційних списків біоти (червоні, карантинні, чужорідні тощо), так і переліками складу місцевих біот (заповідників, національних парків), освітніми завданнями (підручники, визначники) та завданнями просвіти (експозиції музеїв, довідники, каталоги тощо). Розглянуто систему стабілізації національної номенклатури, що робить назви максимально повними відповідниками міжнародних наукових номенів, представлених латиною або латинізованими формами. Зокрема, детально розглянуто завдання формування списків уніноміальних назв родів, завдання та проблеми представлення видових назв у форматі біноменів, засади уніфікації надродових груп з відповідними формантами (напр., «-ові/-еві» для родин та «-подібні» для рядів). Усі ці процеси ведуть до узгодження національної номенклатури з науковою через наближення системи формування вернакулярних назв таксонів до наукових. Проте очевидно, що розвиток зооніміки в межах будь-якої однієї мови не може встигнути за динамікою змін знань про біотичне різноманіття не тільки планети, але й будь-якої однієї невеликої території. Тому галузі застосування національної номенклатури є (і мають бути) обмежені певними рамками доцільності, зокрема тими групами або окремими їх представниками, які становлять об'єкти особливої уваги. Першочерговими завданнями у разі впорядкування реєстрів вернакулярних назв є рівень видів і надвидових груп для регіональної фауни та рівень родин і вище – для світової.

Ключові слова: вернакулярні назви, номенклатура, контрольні списки біоти, українська зооніміка.

Національний науково-природничий музей НАН України, вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ, 01054, Україна; e-mail: zoozag@ukr.net

Features of vertebrate naming in Ukrainian scientific usage. Zagorodniuk I.

The system of knowledge on the formation, unification and establishment of lists of vernacular names of different groups of animals, from local to global levels of description and analysis of biotic diversity is considered. The impetus for the study was the need to develop a system of vernacular names at the level of different taxonomic ranks, from species and genera to families and orders. The needs for the development of naming are determined both by the tasks of streamlining official lists of biota (red, quarantine, alien, etc.) and lists of local biota (reserves, national parks), educational tasks (textbooks, identifiers) and educational tasks (museum expositions, reference books, catalogues, etc.). The author considers the system of stabilisation of the national nomenclature, which makes the names as complete as possible to correspond to international scientific names represented in Latin or Latinised forms. In particular, the tasks of forming lists of uninomial names of genera, the tasks and problems of representing species names in the format of binomials, the principles of unification of superfamily groups with appropriate formants (e.g., “-ovi/evi” for families and “-like” for orders) are considered in detail. All of these processes lead to the harmonisation of the national nomenclature with the scientific one by bringing the system of vernacular taxon names closer to the scientific ones. However, it is obvious that the development of zoology within any one language cannot keep pace with the dynamics of changes in knowledge about the biotic diversity of not only the planet, but also any one small territory. Therefore, the areas of application of the national nomenclature are (should be) limited to certain limits of expediency, in particular, to those groups or their individual representatives that are objects of special attention. The primary tasks in organising vernacular name registers are names for species and higher taxa in reviews of regional fauna, and level of families and higher taxa for the reviews of world fauna.

Key words: vernacular names, nomenclature, biota checklists, Ukrainian zoonomics.

National Museum of Natural History, NAS of Ukraine, 15, Bohdan Khmelnytsky str., Kyiv, 01054, Ukraine; e-mail: zoozag@ukr.net

Вступ

Час від часу в колі науковців-природників лунають думки про те, що тільки латинські назви видів живого є науковими, а назви народного походження в різних сучасних живих мовах не можна вважати науковими (напр. Serebriakov 2011). Поза такими дискусіями залишаються назви таксонів, вищих за вид: родів, родин, рядів, класів, а також потреби розвитку освіти, просвіти та практичної діяльності науковців і природоохоронців, де панують вернакулярні назви. Латинські (чи латинізовані) назви тварин є важливим атрибутом наукових текстів, проте нарівні з ними використовують і відповідники цих назв у різних мовах, якими ведуть описи біоти, що відображено у відповідних словниках, зокрема і зоологічних (Markevych, Tatarko 1983). Звісно, народні класифікації та їх відображення в народній номенклатурі часто є дуже віддаленими від наукових («морська свинка – не свинка і не морська»), проте потреби у термінології й номенклатурі у різних мовах ведуть до розвитку називничої бази (Kuibida 2017) й до зближення системи вернакулярних назв із власне науковими (Zagorodniuk, Kharchuk 2017). Крім того, навіть щодо груп, для яких вернакулярні назви відсутні або є громіздкими перекладами з латини, в усіх мовах науковці послуговуються назвами на основі латини (напр., *гомініди* для родини *Hominidae*) чи й кальками з латини (напр., *вужконосі мавпи* для парвоярду *Catarrhini*). Власне, латину (або латинізовану форму) як наукову назву вживають часто у разі першої згадки таксона, що є загальним правилом.

Галузі застосування вернакулярних назв широкі. Такі назви використовують у довідкових виданнях, у просвіті й освіті, у музейній справі, у законодавчих документах. Назви певних видів тварин формують великі синонімічні ряди, які включають різні діалектичні та регіональні варіанти (напр., *вивірка* і *білка*, *сурок* і *бабак*, *грак* і *гайворон*, *пес* і *собака*, *лис* і *лисиця*, *ворона* і *гава*). Послуговуючись не лише латиною, дослідники роблять об'єкт ближчим для сприйняття, одночасно укладаючи менш формалізований текст. Проте важливо сказати й про те, що вернакулярні назви пройшли й нині проходять певний розвиток, їх формування, вжиток і трансформації підпадають під певні закономірності, аналізу яких стосовно української ономастики і присвячено цю працю.

Формування словникової бази українських наукових назв живого має 100-літню історію. Значною мірою це пов'язано зі спробами впорядкування словників регіональних вернакулярних назв, зокрема у працях І. Верхратського, В. Ніколаєва та ін. (Verkhratsky 1864; Nikolaev 1918). Проте важливими стали й перші паростки інституційних кроків, зокрема з формуванням у Київській політехніці Гуртка натуралістів (1908–1921) під орудою Юрія Вагнера (Melnyk 2015), навколо якого утворилася й «Українська термінологічна комісія», у якій активну участь брали О. Яната, С. Веселовський, І. Щоголів. У 1918 р. Комісія стала академічною, і нею запропоновано низку впорядкованих переліків назв, що знаходили свій вжиток, як-от список назв ссавців, використаний у зведенні «Звірі України» М. Шарлеманя і наведений ним у додатку до зазначеного видання (Charlemagne 1920). Згодом доробки комісії перейшли до Інституту української наукової мови й першим узагальненням став словник С. Паночіні (Panocchini 1931). Через 100 років подібні комісії утворено в кількох академічних установах, зокрема й Національному науково-природничому музеї НАН України¹.

Маючи певні доробки у цій царині й відповідні цикли спеціальних публікацій, автор вважає за важливе викласти ключові думки стосовно формування і стабілізації українських назв таксонів відповідно до традицій, що склалися і фактично становлять засади такого називництва. Більшість прикладів стосуватимуться ссавців, з назвами яких автор мав справу найбільше.

1. Загальні положення

1.1. Визначення базових понять

Щодо переліків біоти, які мають базуватися на стабільній номенклатурі, важливо розрізняти декілька понять. Усі вони стосуються *титульних назв* (термін за Zagorodniuk 2009), під якими наводять види та роди у ключових таксономічних оглядах, червоних списках і довідниках, і включають як суто вернакулярні, так і власне наукові. Основні категорії такі (за Korobchenko, Zagorodniuk 2010; Zagorodniuk, Kharchuk 2017, зі скороч.):

- *вернакулярна назва* – місцева назва, яка може виконувати функцію *титульної* й, по суті, *наукової* в межах відповідного мовного середо-

¹ Вебсторінка Комісії розміщена на сайті ННПМ НАНУ: <https://museumkiev.org/public/checklists/komisija-ABC.html>

вища (зокрема, й українська назва). Вернакулярна назва у прийнятому в цій статті розумінні є відповідником англійського терміна *common name*, у нашому випадку – українською назвою таксона. За МКЗН (International... 2003: рек. 11А), «...народне слово у своєму незмінному вигляді не може вживатися як наукова назва. Найкращим способом утворення наукових назв із народних слів є їхня відповідна латинізація», що є очевидним обмеженням для всіх випадків, коли вернакулярну назву представляють як наукову. Коли вернакулярна назва є титульною, вона є відповідником наукової назви;

- *наукова назва* – латинська або латинізована² назва, яка відповідає критеріям придатності, пріоритету й іншим вимогам, зазначеним у МКЗН. Як зазначено на сайті Fauna Europaea, “The names provided by FaEu are scientific names (also known as “Latin names” although they are of Greek origin in very many cases)” (<https://fauna-eu.org/data-handling>). Деколи поняття наукової назви тлумачать широко, розуміючи під нею титульну назву, що циркулює в експертному середовищі, будь-якою мовою (напр., у довідниках, каталогах, червоних списках);

- *титульна назва* – одна з поширених назв таксона, яку наводять як основну у спеціальній (науковій або довідковій) літературі, звичайно, без розгляду синонімії або зазначаючи тільки найпоширеніші синоніми. Зведення різноманітних титульних (актуальних) назв у єдині списки становлять сутність словників і довідників, а також контрольних списків біоти.

Отже, титульною (актуальною) назвою може бути як наукова, так і наближена до наукової вернакулярна назва. І розвиток народної номенклатури часто йде в напрямі зближення народної номенклатури з науковою, хоча й значно відстає від неї. У передмові до українського видання МКЗН відзначено: «Мовою наукових назв тварин є латинська мова, ці назви є міжнародними, вони не залежать від номенклатури народної (побутової) або офіційної (актової) мови і вживаються у науковому тексті, писаному будь-якою мовою» (Nekrutenko 2003). Важливість однозначної відповідності вернакулярних назв до наукових, надто у офіційних переліках, освіті, просвіті та прикладній науці, визначає потребу зближення цих трьох понять і формування зручної для користування словникової бази, на основі якої можуть

формуватися різного роду контрольні списки, що мають циркуляцію у певному (зокрема, й українському) мовному середовищі. На підтримку такої ідеї чимало сучасних баз даних включають в опції пошуку вернакулярні назви з різних мов, прикладом чого є сайт МСОП, на якому є як “Scientific Name”, так і “Common Names” (напр., для *Mus musculus*: <http://www.iucnredlist.org/details/13972/0>).

Ще один важливий цикл понять – власне таксономічні (або логічні) категорії:

- *рід як клас понять* – у системі логічних ієрархій будь-яка назва, що позначає ширший клас, є родовою, проте у системі категорій біологічної класифікації ми розумітимемо рід саме як таксономічний ранг, рівень диференціації, який лежить між видовим і родинним рівнями ієрархії. У такому розумінні рід може бути далі неподільним у межах аналізованого обсягу біорізноманіття; наприклад, у певному регіоні або в обсязі світової фауни рід може бути представлений одним видом, тому він формально не є надкласом (Наіовуї 2005). Цей останній випадок відповідає поняттю «родовид» (див. наступний опис). З іншого боку, родовою назвою може бути й назва таксономічної групи, що має ранг підроду (напр., підрід *Txip* у межах роду *Mustela*, тобто *Putorius ex Mustela*);

- *родовид* – вкрай важлива класифікаційна одиниця в розумінні біотичного різноманіття загальному або регіональному біорізноманіття. Поняття стосується випадків позначення класу об’єктів, що неподільний у межах доступного простору, і є типовим для «народної номенклатури», у якій вернакулярні назви формуються на позначення як життєвих форм, так і таксонів й антитаксонів (Atran 1998; Lyubarsky 2015). Наприклад, у словнику С. Паночіні, який відображає один з вихідних станів фолк-номенклатури, пропущеної через академічні фільтри, більшість назв таксонів дана у форматі уніомінальних назв (іменник без означення) (Panocchini 1931). Збіги родів і видів яскраво проявляються в описах локальних біот, прикладом чого може бути типовий опис «у цих лісах можна зустріти лося, оленя, свиню, сарну, зайця...», особливістю чого є відсутність видових означень, оскільки на рівні регіональної біоти роди є монотипними або якщо види не розрізняються; це ускладнює і робить недоцільною біономенізацію відповідних вернакулярних назв (напр. *вовк, ласка*) (Zagorodniuk 2001; Fesenko 2013b);

- *вид* – така сама неоднозначна категорія, як і *рід*, оскільки концепт виду не має універсальних критеріїв і його обсяг постійно змінюється в міру розвитку знань про біорізноманіття, переважно

² Така назва нерідко є латинізованою формою з інших мов – грецької, англійської, німецької, а часом і української. МКЗН – аббревіатура видання «Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури» (International... 2003).

шляхом подрібнення відомих таксонів (для огляду див.: Zagorodniuk 2019). На рівні локальних фаун, якого переважно і стосуються системи вернакулярних назв, назви видів часто є аналогічними до родовидів, тобто іменниками без означень, у яких по суті немає й родових назв (напр., для груп *вовк* + *пес* + *шакал* з роду *Canis*, *ласка* + *горностай* + *норка* + *мхір* з роду *Mustela*). Значною мірою система видових означень з'явилася лише згодом, найімовірніше, для розрізнення «видів» за їх походженням більше, ніж за біологічними ознаками – спочатку свійських і диких форм, потім корисних і шкідливих, місцевих і чужорідних, річкових і озерних, лісових і лучних або степових тощо.

Через проблему диференціації номенклатури родовидів на родовий і видовий складники нерідко виникають складнощі, коли місцеву (звичну) форму звуть родовидовою назвою, а дальню чи рідкісну – спеціальним означенням. Так було і часто й дотепер є для таких пар видів, як [аборигенна] *норка* і *норка американська*, [звичайна] *лисиця* і *лисиця корсак*, [просто] *шпак* і *шпак рожевий*, [звичайний] *йорж* і *йорж носар* тощо. З часом місцеві чи звичайні види називають епітетами «звичайний», «європейський», «лісовий» абощо, проте такі епітети часто недоречні: напр., «звичайний» за назвою вид може бути (стати) зовсім не звичайним, а рідкісним (напр., *рись звичайна*), а «європейський» за назвою вид може бути широко розповсюдженим і на азійських просторах (напр., *хом'як європейський*, він же *звичайний*). Видові означення в наукових назвах на практиці є лише позначеннями таксонів³, позаяк вернакулярні назви можуть нести значне смислове навантаження.

1.2. Сутність поняття вернакулярної назви як титульної

Ця стаття про вернакулярні назви таксонів, тому необхідно пояснити обсяг застосування поняття. Наукова номенклатура включає велику кількість назв окремих об'єктів класифікування (напр., родів або родин). Основною назвою будь-якого біологічного таксона є його чинна латинська назва, що регламентовано МКЗН (International... 2003). Проте нерідко одночасно з такою назвою тварин іменують також і народними назвами. Це і є вернакулярні назви, від англ. *vernacular* – народний, рідний, яке походить від лат. *vernaculus* – домашній, рідний.

Приклади для різних за обсягом груп:

- *звірі* (означення класів хребетних тварин),

³ Ніхто не буде тлумачити *Rattus rattus* (пацюка чорного) як «пацюка пацюкового» чи «бігуна бігунового», як і всі добре розуміють, що *Sylvaeetus sylvaticus* (мишак європейський) не є «лісомишею лісовою» і не живе в лісі.

- *копитні* (група родин ссавців з двох рядів),
- *свиня* (рід),
- *свиня дика* (вид),
- *свійська свиня* (одомашнена свиня дика).

Вернакулярна назва тварин у науковому вжитку – зоономен на позначення певного елемента різноманіття біоти, таксономічної (комаха, окунь) або й позатаксономічної групи (риби, хробаки) організмів, який утворено на основі певної народної назви, як місцевої (напр., миша), так і запозиченої з інших мов (напр., нутрія). На відміну від багатьох інших зоономенів, вернакулярна назва позначає не конкретних особин чи їхні групи, а абстрактну класифікаційну групу, як-от вид, рід, родина. У разі добору таких назв на позначення таксонів дослідники послуговуються певними традиціями, як-от: вживання в однині чи множині, уніноміальність чи біноменальність, використання формантів для назв надродових груп тощо (Zagorodniuk 2001, 2008; Shcherbukha 2003; Fesenko 2007, 2008).

Тож під вернакулярними розумітимемо ті назви, які використовують у національній номенклатурі як відповідники наукових латинських назв і які вважаються рівнозначними з ними.

Стосовно декотрих об'єктів класифікування існують спеціальні позначення вікових чи статевих груп (напр., *кінь*, *лоша*, *кобила*, *жеребець*; *вівця*, *баран*, *ягня*; *бик*, *корова*, *теля*, *гов'єдо*; *кнур*, *свиноматка*, *поросся*). Через такі довгі синонімічні ряди часто виникає проблема вибору титульних назв (напр., *козел* чи *коза*). Так, у теріології найчастіше вибирають назву дорослого самця: *бик*, *лис*, *баран*, *козел*, *кінь* (Zagorodniuk, Дукуу 2012). Поміж назв інших груп тварин проблема менш виразна (напр., у назвах родів птахів – *гуска*, *качка*, проте *орел*, *фазан*), а часом фонетично подібні назви позначають доволі різні роди (напр., *курка* в ряді Galliformes та *курочка* в ряді Gruiformes; *сліпак* у родині Spalacidae та *сліпачок* у родині Cricetidae).

1.3. Розуміння науковості назви як означення таксона в класифікації

Проблема визначення «науковості» назви є значною. Найчастіше науковці відкидають будь-які дискусії щодо наукових назв (які часто звуть «латинськими», «латиною»), жорстко дотримуючись положень МКЗН щодо того, що науковою є тільки назва, подана латиною (латинська або латинізована), що відповідає певному набору критеріїв придатності відповідно до вимог цього Кодексу. Проте інші колеги вважають вкрай важливими вернакулярні назви, оскільки їхні об'єкти

добре відомі загалом і для них (наприклад, для більшості хребетних) є низка загальновідомих назв, які не вимагають уточнень латиною і які важливі для поширення знань у відповідному мовному середовищі. Попри це, відповідність вернакулярних назв до латини важлива (Markevych, Tatarko 1983), і всі такі назви, якщо йдеться про таксони, узгоджують саме з латиною, тобто з науковою назвою. Це, врешті, вписано в правилах для авторів більшості біологічних видань.

Отже, загальним керунком у розвитку системи вернакулярних назв є їхнє узгодження з науковими назвами, і вся історія розвитку називництва скерована на наближення системи вернакулярних назв до прийнятих наукових переліків (напр., Shcherbukha 2003). Це вимагає певних зусиль, включно з аналізом давньої літератури, словників та синонімічних рядів, а в низці випадків і порушення усталених норм і традицій (напр., *барбус* у акваріумістів та іхтіологів – це різні поняття). Найскладніше з групами, для яких вернакулярних назв небагато, і необхідний добір назв для раніше неназваних таксонів включно з формуванням неологізмів (напр., Zamoroка, Mukhailiuk-Zamoroка 2022).

У кожному разі основним напрямом розвитку «національного» називництва є формування ієрархічних переліків, максимально наближених до визнаної всіма науковою номенклатури – від видів і родів до родин і рядів. Цей процес є непростим, і його тригерами є потреби у формуванні пулу національних назв, важливих для таких галузей, як просвіта, освіта, колекціонування, охорона, а також створення всього спектра каталогів (колекцій, охорони, торгівлі, шкідників, вселенців, промислу тощо) і довідників (визначники, списки біоти заповідників, реєстри для звіринців тощо). Важливо це і для низки офіційних документів, як-от додатки до різноманітних міжнародних угод. Тобто є чимало напрямів, які вимагають «офіційних» списків на основі вернакулярних назв, що є відповідниками назв наукових. Попри це, є чимало колег, які настільки захоплюються називництвом, що відносять українські назви до наукових (Fesenko, Vokotey 2007), ігноруючи положення МКЗН про те, що науковою є тільки відповідна до вимог Кодексу латинська або латинізована назва, хай навіть і українська (напр., *bobak*, *corsac*, *lutra*, *moschata*, *mus*, *peregusna*, *saiga*, *suslicus*, *tauricus*).

Є багато галузей професійної діяльності зоологів, музеологів, природоохоронців, екологів та просвітян, в яких географічний обшир і мовна традиція цілком задовольняються переліками

назв, що їх вживають у межах держави, діалекту тощо. Зокрема, це стосується і червоних переліків та будь-яких господарських нормативних документів (полювання, риболовля тощо), а так само каталогів, визначників, а також експозицій музеїв, де основною назвою є латинська, проте поруч вживається і вернакулярна. Яскраво це виражено у різного роду контрольних списках біоти (Zagorodniuk et al. 2022). Важливим завданням є однозначне позначення чужорідних видів як «обнов» місцевої фауни, які раніше не були відомі в її складі, а тому й не мали місцевих вернакулярних назв, на роль яких на початках звичайно пропонують асоціаційні назви (напр. «болотяний бобер» = *нутрія*, «американська норка» = *візон*), чого варто уникати (Zagorodniuk, Kharchuk 2022; див. обговорення).

Отже, вернакулярні назви мають широке поле вжитку і за певних умов можуть бути однозначними відповідниками наукових назв, тобто виконувати їхню роль. Аби вернакулярна назва не була лише варіантом загальної лексики, вона має містити певні маркери: порядок слів у біноменах, стабілізовані форманти тощо, про що йдеться далі.

1.4. Завдання і тенденції розвитку української зооніміки

До завдань зоологічної номенклатури, зокрема й національної, належить упорядкування знань про наявне біотичне різноманіття з використанням назв не тільки наукових, але й вернакулярних, що важливо для розвитку науки, освіти й просвіти у кожній країні. В Україні першими значними зведеннями народних назв різних класифікаційних рівнів біорізноманіття стали словники І. Верхратського (Verkhratsky 1864, 1879, 1908), В. Ніколаєва (Nikolaiev 1918)⁴, М. Шарлеманя (Charlemagne 1927a-b), О. Маркевича й К. Татарка (Markevych, Tatarko 1983) та інших природознавців.

Різноманіття народних назв одних груп зоологічних об'єктів (зокрема, хребетних) та відсутність таких переліків для інших груп спонукало науковців до укладання таких переліків. Це особливо актуалізувалося останніми десятиліттями не тільки з виправленнями викривлень радянського часу (напр., використання назви *волк* у словнику Маркевича і Татарка), але і з необхідністю називання видів, які раніше не належали до фауни України або про які не згадувалося у працях українських науковців – види-вселенці, свійські тварини, дивувати різних видів тощо.

⁴ Доробку цього дослідника ми присвятили окрему працю (Banik, Zagorodniuk 2017).

Мають місце кілька паралельних процесів:

- упорядкування вжитку раніше зібраного різноманіття вернакулярних назв;
- пошук і закріплення за тим чи іншим таксоном певної форми вернакулярної назви;
- формування неологізмів для новостворених таксонів на основі асоціацій і формантів;
- пошук і закріплення за видом чи родом (надто чужорідним) певної іншомовної назви;
- утворення нових вернакулярних назв на основі наявних наукових назв таксонів.

Усе це вимагало й вимагає укладання нових переліків, у яких було б враховано поточні зміни складу фауни та зміни знань про систематику тварин. У всіх випадках йдеться про подрібнення класифікацій і, відповідно, про збільшення кількості номінальних таксонів, тобто й переліків назв. Особливістю української мови стало те, що формування системи назв йшло не шляхом нарощування все нових означень (принаймні не тільки цим шляхом), а появою власних назв іменникової форми для родових назв усіх рівнів (у розумінні роду як множини). Так, поки британці визнавали «довговухого кажана» як “long-eared bat”, в українській зооніміці замість «кажан вухатий» з’явився родовий номен «вухан, або вухань», а подальший поділ роду на декілька видів з визнанням виду *Plecotus austriacus* британці дали йому назву “the grey long-eared bat”, позаяк у нас це відзначено формуванням біномену «вухань австрійський» (про назви видів у імперських мовах більше в «Обговоренні»).

Щодо фауни України ці процеси йдуть системно з 1920-х років (Charlemagne 1927a-b), проте на кожному новому циклі досліджень номенклатуру треба уточнювати й розширювати. За останні десятиріччя впорядкування списків фауни з відповідними назвами українською проведено для птахів (Fesenko, Bokotey 2007⁵) та частини таксонів ссавців (Zagorodniuk 2001, 2008; Zagorodniuk, Kharchuk 2011), а слідом і всіх ссавців, відомих у фауні України (Zagorodniuk, Emelyanov 2012). Помітний прогрес досягнуто в називництві риб і круглоротих, початки чого закладено А. Щербухом (Shcherbukha 2003) і продовжено його колегами (Movchan 2009, 2011; Kutsokon, Kvach 2012).

Подібні завдання вирішуються і для інших груп тварин, поширених в Україні, прикладами чого є огляди метеликів (Nekrutenko, Chikolovets 2005), окремих груп жуків (Zamoroka, Mikhailiuk-Zamoroka 2022) і наземних молосків (Svervola 2003). Крім того, національні назви запропоновано

для всього складу таксонів птахів світу (Fesenko 2018) і родин ссавців світової фауни (Kharchuk, Zagorodniuk 2019).

2. Складники розвитку української зооніміки

2.1. Процеси стабілізації номенклатури

Основою української природничої номенклатури на різних таксономічних рівнях є лексика народного походження. Первинні завдання впорядкування списків видів і добору українських відповідників до наукових назв зводилися до формування переліків, у яких види, роди, родини й ряди могли мати одну й ту саму форму написання, наприклад як однослівний іменник (у однині для видів і у множині для надвидових груп). Такі ситуації в номенклатурі хребетних були нормою принаймні до середини 1970-х років (для огляду історії назв див.: Zagorodniuk 2001; Fesenko 2008).

Родова назва як основа номенклатури.

В усіх побудовах автор і колеги виходили з того, що основою є родова назва, на основі якої можна формувати видовий біномен (назва роду + видове означення) та назви надродових груп (шляхом ускладнення слова формантами *-evi*, *-vidi*, *-podibni* тощо). Автором сформульовано 12 правил роботи з родовими назвами (Zagorodniuk 2001), починаючи з того, що це в ідеалі однослівний іменник (унікальна уніномінальна назва), який подають у однині, а назва роду, що є типовим для відповідної родини, дає назву родини шляхом форматування назви з використанням форманту *-ovi/evi* (пес → псові, морж → моржеві). Ця ідея цілком збігається з практикою формування наукових назв згідно із засадами МКЗН. Відповідно, всі біномени формуються за незмінною для української мови традицією, яка збігається з науковими біноменами – спереду родова назва у формі іменника в однині, на другому місці – видове означення у формі прикметника, рідше іменника (про означення-іменники див. далі).

Диференціація назв родовидів. Більшість зооназв формувалися як родовидові (sensu Lyubarsky 2015), і саме на їхній основі відбувалося формування сучасної національної номенклатури як шляхом подрібнення номенклатурних таксонів, так і їх укрупнення. Родовидовий стиль опису місцевої фауни дуже характерний і дотепер: часто наводять опис у формі переліку родів у розумінні видів, як-от: «тут трапляються лис, сарна, ... свиня», тобто без наведення біноменальних назв, оскільки роди на рівні локальної фауни часто є монотиповими. Концепт родовидів як назв (іменникових назв) властивий одночасно й для добре відомих і відмінних видів, які пред-

⁵ Це вже третє видання; перше опубліковане 2000 р.

ставляють один (неназваний!) рід, прикладом чого є назви *ласка* і *горностай* або *вовк* і *шакал* (див. «вид» у п. 1.1). У цьому другому прикладі завданням зооніміки стає визначення вернакулярної родової назви, що часом є непростю задачею (див.: Zagorodniuk 2001), хоча Маркевич і Татарко (loc. cit.) вирішують цю проблему найпростішим і логічним шляхом – визначенням як родової назви типового виду, звідки в роді *Кінь* (*Equus*) є види *кінь тарпан* та *кінь кулан*. Проте за можливості варто відшукувати родові назви, відмінні від уже прийнятих видових, що у випадку з *ласкою* і *горностаєм* вирішено на користь українізованої наукової назви роду – *Мустела* (від *Mustela*) (Zagorodniuk, Kharchuk 2011) замість давніших пропозицій називати рід *Горностаєм* (типовий вид), *Тхором* тощо.

Формування суфіксальних варіантів родових назв. Збагачення реєстру родоназв на основі наявних місцевих назв можна здійснювати на основі загальноприйнятих назв з модифікаціями їх різними суфіксальними або афіксальними варіантами. Продуктивних суфіксів та формантів в українській мові є багато – від демінутивних типів до таких як: *-ак (-як)*, *-ок*, *-ець (-иця)*, *-чик*, *-івка* тощо (Klymenko et al. 1998), і їх широко використовують у зооніміці (Karabuta 2003; Kharchuk, Zagorodniuk 2019). Такі форманти зручні, зокрема, для позначення відмінних, проте близькоспоріднених родів. Більшість таких серій назв було сформовано в останні 50–100 років у міру розвитку знань про таксономію і потреб у розвитку національної номенклатури.

Прикладами подібних груп назв для родів зі складу фауни України є: *хом'як* → *хом'ячок*, *миша* → *мишак* → *мишівка* → *мишка*, *сліпак* → *сліпец* → *сліпачок*, *бугай* → *бугайчик*, *орел* → *орлан* → *підорлик*. Деякі назви можуть бути умовно похідними від інших неродинних форм із семантично близькими назвами (напр. *вовчок*, *бичок*, *чебачок*) або і виникати на основі первинно демінутивних форм (напр., *ховрашок* → *ховрах*) (Zagorodniuk, Kharchuk 2020).

Запозичення і неологізми. Одним із головних джерел збагачення словника на потреби формування українських назв є запозичення з інших мов. Важливою ознакою придатності іншомовних назв для використання в українській зооніміці є їхня фонетична подібність до українських лексем. Зокрема, зручною для науковців є «озвучка» наукових назв українською, і залучення транслітератив з латини або інших мов є звичною практикою у разі утворення нових українських назв

для будь-якого таксономічного рангу, а надто для родів. У випадку з латиною особливо вдалимими (благозвучними) є запозичення назв, що є іменниками чоловічого роду II відміни або жіночого роду I відміни (Zagorodniuk, Emelyanov 2012): напр., *Delphinus* = *дельфін*, *Cavia* → *кавія*, *Ondatra* = *ондатра*. Прикладами запозичень з інших мов є: *шакал*, *тарпан*, *лелека*, *фазан*, *пеленгас*, *барбус*. Особливо багату базу дають переліки тубільних назв (Zagorodniuk, Kharchuk 2017), найвідомішою з яких є *кенгуру* (Stevenson 2010). Важливим атрибутом таких назв є їхня самобутність, відсутність асоціацій на назви місцевих видів, а почасти і тісний фонетичний зв'язок з титульними назвами видів (родів), що значно полегшує однозначне їх сприйняття і запам'ятовування.

Уніфікація і типіфікація назв надродових таксонів. Зміни задали іхтіологи, а згодом і орнітологи, які стали уніфікувати назви надродових груп, насамперед родин і рядів (для огляду див.: Zagorodniuk, Pokynchereda 1997). Сформувалася традиція позначати родини формантом *-ові/еві* («родичі гарбузові») і рядів формантом «подібні» (напр., мишоподібні). Систему узагальнень, створених автором у процесі роботи в Комісії з української зоологічної номенклатури (при Інституті зоології НАНУ у 2001–2007 рр.), автор зреалізував на прикладі фауни ссавців, запропонувавши правила формування переліків родових назв як центральних у системі називництва (Zagorodniuk 2001) і надродинних груп у обсязі світової фауни (Zagorodniuk 2008), повного ієрархічного переліку таксонів ссавців у складі фауни України (Zagorodniuk, Emelyanov 2012), а згодом було впорядковано і повні переліки назв родин (Kharchuk, Zagorodniuk, 2019). Аналогічні процеси відбулися і щодо інших груп, переважно хребетних, надто птахів і риб. Детальніше про уніфікацію далі.

Формування ієрархічної системи національних назв. Завдання наближення таксономічної зооніміки до системи наукових назв, строго ієрархічної на рівні від видів і родів до родин⁶, знайшли своє відображення і в українській мові. Багаторівневість класифікаційних схем спонукала дослідників до створення спеціальних форм назв, які укладають за певними правилами. Розвиток української зоологічної номенклатури проявився у кількох паралельних процесах, частково висвітлених вище. Загалом ці особливості визначаються дуже високим рівнем подібності системи назв

⁶ МКЗН не регламентує правила формування назв рядів і класів, проте для багатьох груп сформувалися й усталені засади їх формування і вжитку (напр., в описах різноманіття риб і птахів, а в доробках автора – і ссавців).

до наукової номенклатури, що виразно відрізняє українські номени від назв у низці інших мов. Такими є:

1) позначення видів місцевої фауни родовими назвами, тобто уніноміальними у формі іменника; 2) біноменізація видових назв через долучення прикметникових означень до родових назв; 3) визнання родових назв ключовими у системі формування назв надродових груп; 4) залучення для неозначених родів транслітератів з латини або інших мов; 5) формування різних суфіксальних або афіксальних варіантів назв для близьких таксонів; 6) формантування родових назв для утворення назв вищих таксонів; 7) зближення засад називництва в різних розділах зоології.

2.2. Практики називництва і закономірності

Родова назва в усіх можливих випадках (за наявності вибору) подається як уніноміальна у формі іменника в однині (Zagorodniuk 2001), уникаючи складних асоціативних варіантів. Прикладами є: родова назва *щур* для роду *Arvicola* (а не *водяна полівка*), *коала* для роду *Phascolarctos* (а не *сумчастий ведмідь*) тощо. Родова назва може бути складною, що відображає давню історію назви (напр., у птахів – *волове око* для *Troglodytes* або *кулик-сорока* для *Haematopus*: Fesenko 2021). Проте не треба вважати означення у формі іменника прикладкою і тим паче подавати його через дефіс, наче це частина родової назви: наприклад, *кінь тарпан*, або [просто] *тарпан*, проте не «*кінь-тарпан*»).

Ще стосовно останнього. За правописом іменникові означення мають вважатися прикладками і подаватися через дефіс (Ukrainian..., 2012), проте в біології роди і види – це різні таксономічні ранги і їхні назви можуть бути різними елементами в контрольних списках родів і видів, в індексах і базах даних, що і прийнято у словнику О. Маркевича й К. Татарка (Markevych, Tatarko 1983) та в працях автора (напр., Zagorodniuk 2001; Zagorodniuk, Emelyanov 2012). Попри це, є й точка зору, за якою іменникові видові означення вважають прикладками і подають їх через дефіс (див. далі).

Біноменізація українських видових назв.

У давніші часи, коли латина була мовою живого спілкування, такі знайомі нам назви, як *bubo*, *bufo*, *grus*, *lutra*, *perdix*, *rattus*, *vulpes*, були у побутовому вжитку, тобто народними (вернакулярними). Багато таких назв завдяки статусу латини як наукової мови стали позначеннями родовидів (напр. *Mus rattus* = *Rattus rattus*, *Canis vulpes* = *Vulpes vulpes*), а надалі – основою для утворення біноменів у сучасній науковій номенклатурі. У міру роз-

ростання знань ліннеївські види ставали родами, у складі яких визнавали нові й нові види, нарівні з номінативними (як-от *Rattus rattus* нарівні з пізніше описаними *R. norvegicus* та десятками інших видів *Rattus*). За типовими видами найчастіше залишали вернакулярну назву «звичайний» або взагалі уникали видового означення, що часто є й тепер (Fesenko 2013b). Наприклад, аборигенну норку (*Mustela lutreola*) до появи американського вікарного “*Mustela*” *vison* (нині як *Neogale vison*) називали просто норкою, а з появою «американської норки» його охрестили норкою європейською. Найчастіше ж для таких типових видів вживають означення «звичайний», особливо часто це робили раніше (див.: Zagorodniuk 2007).

Нерідко означення «звичайний» (про конотації див. далі) опускають, повертаючи назви у статус родовидів, що породжує проблеми. Так, рід Зозуля (*Cuculus*) для нашої фауни наводять у складі виду [просто] «зозуля» (*C. canorus*) і «зозуля глуха» (*C. saturatus*) (Fesenko, Bokotey 2007: 39), що не виправдано. Запропонована капіталізація родових назв для їх відрізнення від видових (Fesenko, Bokotey 2007: 39; Fesenko 2018) не може бути озвучена, а тому для живої мови, тобто як стандарт для системи вернакулярних назв, є недоречною (див. також «Обговорення»).

Звісно, біноменізація не має поширюватися на власні назви видів у формі іменника (*тарпан*, *горностай*), хоча такі практики є, коли подібні назви приймають за відповідники підродів (*mxip* → *mxip степовий*). Понад те рано чи пізно можуть відбутися підняття рангів таксонів (напр., коли підрид визнають окремим родом або вид виявляється надвидом, складеним з низки «малих» видів), або й описи раніше невідомих вимерлих форм, що вимагатиме уточнень.

Означення в родових назвах (його ставлять на перше місце) – вимушена міра для позначення «нетипових» родів, прикладом чого в давній літературі є назва «лісові миші» (за автором – рід мишак, *Sylvaemus*⁷), і, на додачу, складно зрозуміти назву «лісова миша степова» (*Sylvaemus witherbyi*). Шлях переходу означення в назву роду був типовим. Як приклад, саме так відбулася трансформація в ряду «бурозуба землерийка → бурозубка», і так сформувався номен «полівка» з назви «миша польова», в процесі трансформації таксона *Mus arvalis* → *Arvicola arvalis* → *Microtus*

⁷ Назву «мишак» для роду «лісових мишей» автор вперше вжив в огляді 1997 р. (Zagorodniuk et al. 1997). Важливо відзначити, що в латині (в наукових назвах) прирощення означення як афіксу до родової назви є нормою (*proto+lagus*, *sylvae+mus*) і двоскладних назв дуже багато.

arvalis (Zagorodniuk 2001), тепер відомого як *полівка європейська*. Відповідно, й *пес єнотовий, або віверовий* (*Canis viverrinus*), став *єнотом уссурійським* (*Nyctereutes procyonoides*). У давній літературі співіснували такі варіанти назв, як рід «землерийка білозуба» з видом «білозубка мала» (Korneev 1952 та ін.), і таких трансформацій є чимало.

Розвиток української зооніміки як відповідника наукової термінології породжує й завдання «вимушеної» біноменізації назв, які не мали видових означень. Такі процеси йдуть у розвитку номенклатури всіх груп, і вони є важливими для узгоджень. Наприклад, в історії українських назв для гризуна виду *Muscardinus avellanarius* є біноменізована на родинній назві версія «вовчок ліщинувий», якого знаємо і за родовидовою назвою *ліскулька* (ліска – горішок ліщини), яку й було взято за родову назву, надалі біноменізовану означенням «руда» (Zagorodniuk 2009). Орнітологи порахували такі зміни: в реєстрі українських назв птахів навіть після номенклатурних ревізій залишалася третина видів (а це щонайменше 120) з родовими назвами без видових означень (напр., *зозуля*), які й було запропоновано як обнови списку, проте назви видів з монотипових родів (таких 44, напр. *удод*) залишено без означень (Fesenko 2013b).

Важливість семантики і синдром «садової соні». Конотації є важливим складником вернакулярних назв (Zagorodniuk, Дукуу 2012). Буйвіл – буйне і грізне, миша – шустра, мишка – мала, нетопир – літає поночі і т.д. Тут питання не в етимологіях. Питання в доцільності використання назв на основі слів загальної лексики (незапозичених), у яких закладено неправильну інформацію, яка може вводити в оману дослідників, не лише аматорів.

Яскравим прикладом є поширена назва «садова соня» (*Eliotus quercinus*), яку автор для уникнення непорозумінь подає як *жолудниця європейська*. Пов'язано це не тільки з тим, що у садках вид не часто трапляється, а з тим, що саме у садках часто поширена соня лісова (*Dryotus nitedula*); щороку до автора надходять все нові повідомлення про знахідки «садових сонь» і не тільки від аматорів.

Та сама історія стосується *пацюка чорного, Rattus rattus* (який часто не чорний), натомість нерідко за нього приймають меланістів *R. norvegicus* (якого нерідко звуть «сірим»). Вартує згадки і те, що «польова миша» (за автором – *житник насистий*) у нормі в полі (на ріллі) не зустрічається, як і «лісова миша» (*мишак європейський*) – в лісі, хоча такі назви і є перекладами з латини.

Автори цих таксонів так їх уявляли або так позначали надісланий їм матеріал. Крім того, в загальній лексиці польові та лісові миші – аж ніяк не види роду Миша (*Mus*), а збірні назви «мишви» – мишовидих гризунів, що замешкують поля й ліси (вище показано походження назви «полівка» від «миша польова»).

Зміст означення «звичайний». Означення «звичайний» є одним із найпоширеніших, надто у позначенні типових видів родів на кшталт *Lutra lutra*, проте все частіше його залишають для позначення давніх таксонів *sensu lato*. Пов'язано це з тим, що поняття «звичайний» має відтінок оцінки виду за шкалою раритетності або чисельності, що робить такі означення незручними (Zagorodniuk 2009). Для багатьох типових видів після їх поділу на серії менших залишали (і логічно залишати) одне з нейтральних означень, зокрема на основі географічної компоненти, для подібних видів зі складу фауни України та суміжних країн частіше як «європейський» (напр., борсук є., хом'як є., мишак є., полівка є.).

Поширеними нетавтологічними означеннями часто стають позначення певних особливостей тварин (*лісовий, рудий, жовтогрудий, прудкий, східний*). Наприклад, для більшості назв мисливських звірів з означенням *звичайний* наші колеги-лісівники запропонували означення *лісовий*, що відображало їхній професійний інтерес (Delegan et al. 2005).

Особливо важливо, як показала практика, уникати давніх означень «звичайний» для видів «у вузькому залишку» (*sensu stricto*), залишаючи лексему *звичайний* для позначення надвидів (видів у колишньому широкому розумінні, *sensu lato*). Дійсно, надвид (група видів) є звичайнішим об'єктом в обліках, ніж будь-який «звужений» вид, виокремлений із його складу. Оскільки позначення “s. l.” та “s. str.” стосовно вернакулярних назв не використовують, маркером старої назви і таксона в широкому трактуванні може бути саме означення *звичайний*. Наприклад, полівка звичайна (*Microtus arvalis* s. l.) – надвид, який тепер поділяють на щонайменше 5 видів, з яких вид *M. arvalis* (s. str.) рекомендовано позначати як *полівка європейська* (Zagorodniuk, Emelyanov 2012). Подібна тенденція започаткована і для назв птахів, поширених за межами України: такі види не можуть бути «звичайними» за іншим критерієм – через їхню невідомість або маловідомість (Fesenko 2018).

Формантування в назвах вищих таксонів. Між рівнями родів і класів наявна значна кількість таксономічних рангів з відповідними

таксономенами – триби, родини, ряди, легіони (Kovbliuk 2008) з усіма варіантами субтаксонів і надтаксонів (під-/над-/парв-/супер- тощо). У давній літературі вищі таксони подавалися як назви родів у множині (напр., *кулики, зайці, миші*) або як власні назви класів (*гризуни, хижі, змії, хвостаті*). В українській мові є велике різноманіття суфіксальних морфем, певні групи яких можна використати для уніфікації назв різних таксономічних рівнів. До прикладу, у англійській мові такого немає, тому там нарощують кількість означень (напр., *mouse-eared bats* для роду нічних, *Myotis*) або адаптують латину (напр., *cricketids* для родини Cricetidae).

Формантування назв вищих таксонів важливо здійснювати на засадах типіфікації, тобто на основі назв типових родів, з використанням стандартних афіксів (формантів) для кожного рангу таксонів. Нами запропоновано формувати назви родин на основі назв типових родів подібно до того, як це зроблено в МКЗН, з відмовою від окремих давніх назв. Наприклад, правильно (логічно) подавати замість *вужеві* → *полозові*, замість *дятлоподібні* → *жовноподібні*, замість *куницеви* → *мустелові*). Численні застереження і обмовки щодо звичності старих неправильних назв, поширених в українськомовних оглядах птахів (Fesenko 2008), не сприяють усталенню номенклатури і постійно вимагатимуть пояснень, чому така назва нелогічна (приклад з «дятловими» є вище, те саме із «сивковими», «буревісниковими» тощо). Обґрунтовувати віджиле виглядає некоректним, особливо коли багато інших назв було змінено сміливо (напр. *голінасті* [«гололомілкові»], *веслоногі*, *пластинчастодзьобі*). Таку практику застосовано у формуванні реєстру українських назв родин ссавців світової фауни (Kharchuk, Zagorodniuk 2019).

Форманти вже були створені в попередні

періоди називництва, притому в низці випадків застосовані точно так, як пропонується тепер, відповідно до рангів таксонів і на основі їхніх типових родів. Прикладами є назви *китоподібні, мишоподібні, оленеві, голубині, ропухові, окуневі*. Якщо в іхтіології й орнітології уніфікація відбулася ще 2–3 покоління дослідників тому (приклади підсумків: Scherbukha 2003; Fesenko 2016), то в теріології це активно впроваджується тільки в останні 20 років (Zagorodniuk 2008), а для значної частини безхребетних назви надродових груп часто не тільки не типіфіковані чи уніфіковані, а й взагалі не мають українських назв. Винятками є лише найпомітніші групи комах, як-от метелики чи жуки-вусачі. Приклади формантів наведено в табл. 1.

У частині випадків дослідники надають перевагу традиційним описовим назвам (напр., *хижі* замість *псоподібні* або *сови* замість *совоподібні*). Неуніфіковані, описові назви, які утворені без використання назви типового роду, втрачають однозначність у разі зміни поглядів на обсяг таксона. Так, термін *гризуни* в різних зведеннях щодо фауни України або стосується, окрім мишоподібних, також і зайцеподібних (Mygulin 1938; Korneev 1952; Tatarynov 1956), або не охоплює їх (пізніші зведення), і тепер цей термін є відповідником надряду Glires (= Rodentia). Майже така сама ситуація склалася і з назвою *ластоногі*: колись групу видів під цією назвою виділяли як підряд ряду хижих, проте це по суті лише екоморфологічний тип різних груп хижих з надроду Арктоїдей (Arctoidea). Зміна декотрих описових назв вищих таксонів задля уніфікації не завжди виправдана. Зокрема, назву ряду *гризуни* (=мишоподібні) не доречно уніфікувати як *гризуноподібні* (Tatarynov 2001; див.: Zagorodniuk 2007) хоча б через відсутність типового роду з назвою

Таблиця 1. Приклад уніфікації назв таксонів ссавців, що включають вид *Mus musculus* (за Zagorodniuk 2008)
Table 1. An example of unifying the names of mammalian taxa that include the species *Mus musculus* (Zagorodniuk 2008)

Ранг таксону	Опис назви	Морфема лат.	Приклад лат.	Морфема укр.	Приклад укр.
Ряд	множина	-formes	Muriformes	-подібні	Мишоподібні
Підряд	множина	-morpha	Murimorpha	-виді*	Мишовиді
Надродина	множина	-oidea	Muroidea	-уваті*	Мишуваті
Родина	множина	-idae	Muridae	-ові (еві)	Мишеві**
Підродина	множина	-inae	Murinae	-ині	Мишині
Триба	множина	-ini	Murini	-і (и)	Миші
Рід	однина	–	<i>Mus</i>	–	Миша
Вид	однина	–	<i>Mus musculus</i>	–	Миша хатня

* У номенклатурі птахів для надроду замість *-уваті* використано формант *-виді*, а для підрядів – *-видні* (Fesenko 2008).

** В цитованій публікації як «мишові», уточнення за Zagorodniuk, Kharchuk 2019.

гризун. Проте назва *китоподібні* є виправданою, оскільки існує рід *Кит* (*Balaena*) з родини *Китові* (*Balaenidae*).

2.3. Складні випадки та їх уникнення

Означення у формі іменників. У випадку означення-іменника його можна подавати без родового номена, проте з ним його подають саме як означення, а не прикладку. Наведення означення без дефісу (не як прикладки) детально розглянуто у праці А. Щербухи (Scherbukha 2003) і так само прийнято у працях автора, а ще раніше воно послідовно використано у словнику О. Маркевича і К. Татарка (Markevych, Tatarko 1983) та інших словниках (напр., Sytnyk, Torachevsky 1986; Pylypenko et al. 1995).

Проте така ідея не всіма сприймається, є колеги, які вважають (напр., Kutsokon, Kvach 2012; Fesenko 2013a, 2018), що іменникова форма означення має автоматично ставати прикладкою, тобто частиною родової назви (*лебідь-шипун*, *орел-карлик*, *голуб-синяк*).

Крім того, для маловідомих, проте різноманітних за родовим складом груп (як-от різні роди колібрієвих або бичкових), пропонується низка унікальних назв, але у формі прикладок чи означень у комбінації з назвою типового роду, у зазначеному випадку – зі словами «колібри» або «бичок», як-от рід «*Віхтьохвостий колібрі-пухоніг*» (*Ocreatus*) або вид «*Бичок-цуцик морський*» (*Proterorhinus marmoratus*). Цим запропоновані системи українських назв не відрізняються від британської системи, де, наприклад, десятки родів кажанів є «таким-то кажаном» (напр., *the grey long-eared bat*; те саме з мишами, дроздами, etc.). Такий «ембріогенез» пройшли системи українських назв різних груп, зокрема і ссавців. Наприклад, довгий час усі відомі в Україні чотири роди сонь (з двох різних підродів) називали одним родовим ім'ям – *соня* або *вовчок* (напр., *вовчок ліскулька*) і тільки в останні десятиліття українська номенклатура цієї родини стабілізувалася (Zagorodniuk 2009)⁸. Те саме було з «універсальними» номенами *миша*, *цур*, *полівка*, *дельфін*, *мавпа*, *антилопа*, *коза* тощо (Kharchuk, Zagorodniuk 2019).

Автор не поділяє точку зору щодо перетворення видових означень на прикладки родових назв і вважає видові означення самостійним словом, як це прийнято і в академічному зоологічному словнику (напр., *кінь тарпан*) (Markevych, Tatarko 1983). Таку ідею можна прийняти тільки

для випадків, коли обидва іменники є частиною родової назви, як напр. у назвах *кулик-сорока*, *риба-лоцман* або *тюлень-монах*. У перших двох прикладах обидва іменники формують єдину унікальну назву і є нерозривною парою, позаяк у другому перше слово є «пам'яткою» про давніше віднесення родовиду «монах» до роду «тюлень» (*Phoca monachus*). Врешті, цей вид названо *монах середземний* (*Monachus monachus*) (Zagorodniuk, Emelyanov 2012).

Написання біноменів українською. У виданнях щодо фауни України переважає традиція подання назв видів у двослівній формі – назва роду + видові означення. Порядок наведення двослівних (інколи й трислівних⁹) видових назв є важливим і традиційним, прийнятим в оглядах багатьох груп, як у давніших (напр., Charlemagne 1927a–b), так і сучасних (Zagorodniuk 2003; Fesenko, Bokotey 2007; Kutsokon, Kvach 2012). Лише у працях середини ХХ ст. був крен до зміни норми за зразком, прийнятим у російській мові, надто у орнітологів (Voinstvensky, Kistiakivskyi, 1952 та ін.), надалі виправлений.

У випадку коли для позначення виду використовують видоспецифічну назву, то вона може бути однослівною, без додавання родової назви (напр., вид *кулан* з роду *Кінь*), хоча частіше і в таких випадках зберігають біномність, подібно до «*кінь тарпан*» або *лебідь кликун* (Markevych, Tatarko 1983; Zagorodniuk, Emelyanov 2012 та ін.). В оглядах фауни та у веденні баз даних з окремими полями «родина», «рід» і «вид» така формалізація є важливою.

У разі збереження двослівних родових назв збереження жорсткої конструкції «родова назва + означення» стає важким, і тоді родові означення прибирають і з назви виду, і з назви родини. Наприклад, у словнику Маркевича й Татарка до роду з назвою *сіра сова* належать види з назвами *сіра сова бородата* etc. (Markevych, Tatarko 1983). Значно простіше було би писати [просто] «сова» з родини совові ряду совоподібні (*Strix* ex *Strigidae* ex *Strigiformes*), проте таку саму складну назву роду приймають й інші (Fesenko, Bokotey 2007). Подвійні родові назви є вкрай невдалими для формування назв вищих таксонів, про що сказано не раз (Zagorodniuk 2001; Fesenko 2008): формувати назву родини на зразок *сіросовові* або *звичайно-їжакові* не варто. Чимало відхилень від ідей біноменізації є в іхтіологічних оглядах, де можна зустріти навіть таку складну конструкцію, як рід *морський*

⁸ Про синдром «садової соні», коли спільна родова назва для видів з різних родів і неоднозначне видові означення вводили багатьох в оману, докладніше див. «Обговорення».

⁹ Трислівні назви популярні в іхтіологів (Movchan 2009, 2011; Kutsokon, Kvach 2012).

півень (*Trigla*) з родини триглови (*Triglidae*) з видом морський півень жовтий (*Shcherbukha* 2003) або рід Товстолобик білий з видом товстолобик білий амурський (*Movchan* 2009).

Уникнення асоціативних назв. Проблема не нова. Прикладами є водяна ящірка (*тритон*), летючі миші (*кажани*), жук-олень (*рогач*), земляний заєць (*пскуха*), сумчастий ведмідь (*коала*) і сотні інших, а завдяки творчості популяризаторів – тисячі таких назв. Асоціації не завжди корисні й часто заважають нормальному сприйняттю видів.

Наприклад, називання візона «американською норкою», хоча це різні роди, особливо наполегливо проводили в життя виробники хутра, що врешті привело до формування в державній статистиці «2ТП-мисливство» поняття «норка вільна», в якому примусово змішали дані про надрідкісного аборигена і надшкідливого вселенця (*Zagorodniuk, Dukey* 2012).

Маємо такі заміни двослівних родових назв на однослівні: морська свинка = *кавія*, морська видра = *калан*, мускусна криса = *ондатра*, смітна курка = *великоніг* тощо. У давнішій історії такими замінами були: водяна ящірка = *тритон*, водяна землерийка = *рясоніжка* та багато інших. Асоціації формуються з різних причин, а переважно від небажання сприймати нові сутності та неухвагу до місцевих вернакулярних назв у місцях поширення таких видів, а почасти і незнанням латини, з якої нерідко виходять благозвучні відповідники. Процес заміни є поступальним і триває (*Zagorodniuk* 2009).

Показовою є історія багатьох видів австралійських тварин, щодо яких європейська література була перенасичена асоціативними назвами – сумчастий вовк, сумчастий борсук, сумчаста миша тощо (докладніше: *Blair, Collins* 2001: 142; *Zagorodniuk, Kharchuk* 2017). Всі вони останніми роками отримали власні уніфіковані назви на основі місцевих або наукових, що, своєю чергою, нерідко базуються на місцевих. У вжиток увійшли такі назви, як білбі (*Macrotis*), валабі (*Wallabia*), динго (*Canis lupus dingo*), квока (*Setonix*), квол (*Dasyurus*), коала (*Phascolarctos*)... (за *Zagorodniuk, Kharchuk* 2017). Подібну практику стали використовувати й українські орнітологи (*Fesenko* 2013c).

Означення у формі патронімів. Окрему групу становлять українські назви з патронімами у якості видових означень. З одного боку, це важливий елемент просвіти, з іншого – відсутність біологічного навантаження плюс традиція калькувати саме

як прізвища, а не означення: напр., *полоз Палласа* vs *полоз палласів* для *Elaphe sauromates* (*Pallas* 1811). За умовчанням патроніми треба писати з великої літери (напр., *вечірниця Лейслера* для виду *Nyctalus leisleri*), як і в інших мовах. Так формують назви-патроніми у вітчизняній зоологічній номенклатурі, проте з часом чимало патронімів замінили на інші описові назви (яскравий приклад – з більшістю видів кажанів нашої фауни)¹⁰.

За традицією українського називництва ссавців таку форму видових означень наводять як присвійний прикметник (тобто варіант *полоз палласів*, а не *полоз Палласа*). Такий прикметник за Правописом варто було би подавати з великої літери, проте в практиці зоологічних досліджень давно стала нормою подача видових означень з малої літери (напр., *вечірниця лейслерова*). У Правописі в розділі «§ 39. Велика та мала літери в назвах людей, істот і посад» щодо присвійних прикметників з малої літери вказано «15) прикметники, утворені від власних особових імен: ... б) якщо вони входять до складу стійких словосполучень...». Власне, видові назви – це назви абстракцій, а не чогось конкретно належного досліднику. Тому автор приймає за основу вказане положення Правопису.

У сучасних зведеннях стосовно ссавців переважає використання другого варіанту (*палласів*) або заміна патроніму означенням, яке характеризує певну розмірну, морфологічну, екологічну чи біогеографічну особливість, наприклад:

- *вечірниця мала* – замість двох вище наведених біноменів для *Nyctalus leisleri* (*вечірниця Лейслера*, *вечірниця лейслерова*).

3. Обговорення

Тут розглянуто лише окремі дискусійні питання, що виникали в процесі обговорення з колегами основних положень цієї статті.

3.1. Зміна видових назв у разі ревізії

Зміна видових назв у разі зміни обсягу таксонів. У разі змін уявлень про обсяг таксона, насамперед внаслідок ревізій двійникових груп, щодо вернакулярних назв «малих» видів у їхньому складі автор пропонував (і послідовно слідує тому) розрізняти назви (номенклатурні таксони) в широкому (давнішому) і сучасному (вузькому) сенсах – *sensu lato* та *sensu stricto*.

Колега І. Павлінов з цього приводу пише: «Відповідно до схоластичної парадигми сутність таксона має бути відображена в його назві, тому

¹⁰ Одним із промоторів цієї теми в колишньому радянському просторі став О. Кузякін, який написав не одну статтю і зробив не одну доповідь щодо стабілізації вернакулярних назв і відходу від патронімів (напр., *Kuziakin* 1982).

зміна розуміння сутності таксона тягне за собою зміну і його назви. У XVII–XVIII ст. це слугувало одним з основних джерел нестабільності таксономічних назв. У сучасних кодексах зазначення діагнозу таксона є необхідною умовою визнання його первинного визначення коректним і тим самим “законним”, однак зміна діагнозу не передбачає зміни назви» (Pavlinov 2015). З цим важко не погодитися. Проте стабільність номенклатури важлива для наукової назви і ревізії виду в повному його обсязі, тобто коли розвивається його «світова» таксономія. Проте на рівні регіональної фауни, тобто в межах завдань фолк-таксономії та фолк-номенклатури, коли кількість і обсяг видів майже незмінні, має сенс маркувати обсяги таксонів відповідними назвами:

1) напр., згадана вище трансформація за підсумками таксономічної ревізії «лісових мишей» дозволяє говорити про те, що попереднє розуміння виду «миша лісова» (*sylvaticus* s. l.) відповідає поняттю надвиду (у фауні України виявлено три види), і для *sylvaticus* (s. str.) запропоновано номен «мишак європейський» (Zagorodniuk, Emelyanov 2012).

2) коли ревізії не змінюють уявлення про видове різноманіття на рівні регіону, хоча й змінюють знання про фактично наявний вид, можна залишати вихідну назву у разі зміни наукової. Так, після поділу їжаків виду *Erinaceus concolor* (s. l.) на два види виявилось, що визнаний раніше як його підвид *E. roumanicus* (= *danubicus*) залишається єдиним видом цього роду в Україні, тому вернакулярну назву «їжак білочеревий» не змінювали (Zagorodniuk, Emelyanov 2012). Так само вчинили росіяни зі згаданими «лісовими мишами» – у них власне лісового (*Sylvaemus sylvaticus* s. str.) немає¹¹, натомість всі колишні (доревісійні) «лісові миші» виявилися видом *S. uralensis*, що вимагало по суті формальної заміни назви «лісовий» на «уральський», проте їх для зручності «залишили» «лісовими» (І дуже доречно ми змінили назву *sylvaticus* s. str. на «європейський», що убезпечило від плутанини в аналізі публікацій, і сусіди так само назвали *Sylvaemus sylvaticus* s. str. «європейським»).

Як бути з поняттям пріоритетності назв?

У науковій номенклатурі з двох чи більше назв, які відповідають вимогам придатності, вибирають ту, що має давнішу історію, тобто публікація якої є давнішою (правило пріоритетності в МКЗК:

Стаття 23. «Засада пріоритету»)¹². У живій мові правило безперечно пріоритету певних назв за хронологією їх використання не є однозначно доцільним (Fesenko 2020). Пріоритетним для вернакулярних назв є їх публікація як титульних у фаховому виданні, проте й тут можуть бути конкурентні ситуації, і з урахуванням того, що вернакулярні назви не є основою, а розвиваються, чим їх система наближається все більше до системи наукових назв, пріоритет мали би отримати ті з них, які опубліковані не раніше, а пізніше, проте обов'язково у фаховому виданні (журнал або монографія, рекомендована профільною вченою радою) та із затвердженням їх списку відповідною номенклатурною комісією, як-от Комісія з природничої термінології та номенклатури при ННПМ НАН України (<https://shorturl.at/ghzMW>).

За наявності конкуруючих назв варто віддавати перевагу тим, що є специфічними для виду або роду, мають довшу історію і не змінили вихідного значення. До цього важливо додати:

а) поняття пріоритету не має поширюватися на випадки заміни описових неуніфікованих назв типіфікованими й уніфікованими: наприклад, парнокопитні → оленеподібні. У низці зоологічних галузей такі заміни вже відбулися і є установлені (напр., в іхтіології та орнітології, частково в теріології), в інших уніфікацію проведено переважно без типіфікації (див.: Zagorodniuk, Pokynchereda 1997);

б) поняття пріоритету не має поширюватися на випадки заміни асоціативних назв власними, притому будь-якого походження – як неологізмами, так і українізованими варіантами наукових назв або запозиченнями з інших мов (докладніше див.: Zagorodniuk, Kharchuk 2017);

в) правило пріоритету з позицій формування переліків національних назв має поступатися іншим правилам, зокрема однозначності застосування назв до певного таксона, коректності формування назв із мовознавчої точки зору (напр., *вечірниця дозирна*, а не *вечерниця дозорна*), установленості назв (напр., *лелека* vs *бусол*); виявлення давніх назв не має бути самоціллю (напр. *вівця* vs *ойця*).

Є також проблема вибору між гендерними варіантами назв (бик чи корова), надто щодо свійських і мисливських птахів і звірів (Zagorodniuk, Дукуу 2012), проте ця проблема значно менша за

¹¹ De facto є в найближчих до України й Білорусі районах, тому формально і вид *S. sylvaticus* s. str. у списках є.

¹² Вже у преамбулі до Кодексу зазначено, що «Пріоритет є основною засадою зоологічної номенклатури. Однак за умов, застережених у Кодексі, застосування цієї засади може бути достосовуватись до обставин, щоб зберегти віддавна прийнятну назву у її звичному значенні».

проблему асоціативних, забутих чи взагалі відсутніх вернакулярних назв.

3.2. Біномени: велика літера, порядок слів

Велика літера в назвах. Якщо калькувати МКЗН, то надвидові назви варто подавати з великої літери, що прийнято в частині праць (див. далі). Тут єдиного правила немає, і, подібно історії з патронімами (див. вище) та за аналогією до прийнятого геологами стандарту позначати геологічні періоди з малої літери, капіталізації можна уникати, хоча, звісно, в кожній галузі зоології могли скластися свої традиції. Як і будь-яка назва, яка стала частиною загальної лексики, назви тварин пишуться з малої літери. Так прийнято в і зоологічному словнику О. Маркевича і К. Татарка (Markevych, Tatarko 1983) та виданнях циклу «Фауна України», у багатьох оглядах окремих систематичних груп, як-от птахів (Marysova, Talposh 1984 та ін.). Між тим нерідко у змістах, покажчиках і заголовках назви родів і надродових груп наводять з великої літери, хоча по тексту їх подають з малої літери (Marysova, Talposh 1984 та ін.). Послідовно капіталізацію стали застосовувати у працях останнього часу, зокрема, в оглядах з таксономії й номенклатури різних груп хребетних зі складу фауни України – риб (Shcherbukha 2003; Kutsokon, Kvach 2012), ссавців (Zagorodniuk, Emelyanov 2012), птахів (Fesenko, Bokotey 2007).

Є дослідники, які жорстко дотримуються правила капіталізації, повторюючи все те, що прийнято в наукових назвах, тобто подають з великої літери назви родів і надродових груп, окрім назви класу (Fesenko 2007, 2008 та ін.). Проте так роблять далеко не всі. Як приклад, назви надвидових груп пишуть з малої літери в українському визначнику земноводних (Pysanets 2007), польському визначнику ссавців (Pucek 1984) та словацькому визначнику птахів (Kovalik et al. 2010) тощо. Очевидно, варто строго дотримуватися капіталізації тільки у працях із систематичними ревізіями (включно з ревізіями номенклатури), щоби не плутати назви таксонів зі словами загальної лексики. Зокрема, було би дивно читати «прилетіли Граки», проте «цей вид було віднесено до роду Грак» – більш зрозуміла конструкція, хоча маю зауважити, що таксономічні ревізії, напевно, краще робити англійською і з використанням наукових назв. Пропозиції розрізняти назви виду з монотипового роду і самого роду за капіталізацією назви останнього (напр., вид *мородунка* з роду *Мородунка* та вид *коловодник лісовий* з роду *Коловодник*: Fesenko 2015) виглядають надто штучними. Якщо йдеться про живу мову, то краще вставити таксонім

(напр., «вид *мородунка*»), ніж додавати в озвучці факт капіталізації назви як родової («*мородунка* з великої літери»).

Про порядок слів достатньо сказано на початку в розділі «Написання біноменів українською» (п. 2.3). Тут немає якогось калькування наукових назв: в українській мові нормально ставити означення на друге місце. Крім того, порядок слів, в якому означення стоїть на першому місці, нагадує довільний опис, у якому означення несе самостійне конотаційне навантаження: «зелена ящірка» означає передусім факт знахідки зелено-забарвленої ящірки, позаяк біномен «*ящірка зелена*» є явно таксономічною назвою (*Lacerta viridis*). Звісно, це лише конотація, проте порядок слів «родова назва + означення» є важливим. І що розміщення означення на першому місці означає або відсутність таксономічного змісту (напр., це морфологічна особливість), або те, що тут йдеться про складну родову назву (напр., рід «зелена ящірка»), чого, як сказано вище, краще уникати, проте інколи це доцільно робити (вище приклади з родами «колібри» і «бичків» = recte родин колибриєвих та бичкових, Trochilidae & Gobiidae).

3.3. Порівняння форми вітчизняних зоонімів із назвами в деяких інших мовах

Чи в усіх мовах відбуваються такі процеси, як це описано для української зооніміки? Ні, але вони є, і набутий досвід може бути корисним для інших мов, коли б ті колеги читали українською і цікавилися темою. Загалом важливо зазначити, що колеги дуже люблять новини номенклатури і почасти зловживають назвами нашвидкуруч встановлених таксонів або запропонованими замінами назв. У галузі, в якій працює автор (теріологія), це особливо яскраво виразно: колеги, дотичні до таксономії, дуже швидко підхоплюють зміни, демонструючи обізнаність, позаяк ті, хто цим не переймаються, навпаки, налаштовані доволі консервативно.

В «імперських» мовах, у яких накопичуються великі обсяги зоонімів, що стосуються не тільки місцевих фаун, реєстри назв включають величезну кількість асоціативних назв або назв високих класів (напр., родин, як у випадку зі згаданими вище «колібри», «бичками» або «мишами»), збагачених численними означеннями, які виконують роль уточнень для назв дрібніших таксонів. До певної міри це визначається браком оригінальних назв або й незнанням назв у мовах аборигенів, які мають такі назви. Проте важливим аспектом є й те, що такі складні умовно «вернакулярні» назви (асоціативні назви по суті також є вернаку-

лярними, проте не є оригінальними, оскільки вони без власної іменникової форми) не мають семантичної основи й інформація про такі види так само не вимагає власних назв, проте дуже добре «заходять» через асоціації. Власне, це й пояснює появу «сумчастих мишей», «земляних вивірок», «східних деревних жаб Св. Антонія» (табл. 2) та інших дивних конструкцій, відомих у науковому жаргоні під іронічною назвою «семикрилих п'ятичленів».

Попри це, у разі розвитку (збільшенні) спеціальної уваги до чужоземних фаун і конкретних чужорідних видів асоціативні назви замінюють на власні, як на основі наукових, так і тубільних.

Прикладами таких замін на рівні родових назв стали *ground squirrel* = *souslik* (для *ховрахів*, тобто гризунів роду *Spermophilus*), *pipistrelle bat* = *pipistrelle* (для *немонурів*, тобто кажанів роду *Pipistrellus*), *mouse-eared bat* = *Myotis* (для «мишовухих кажанів», тобто *нічниць* роду *Myotis*). Логічними кроками можуть стати власні імена типу *Peregrusna* для «marbled polecat» (дослівно «мармуровий тхір» або «мармуровий півневий кіт»¹³), тим паче, що єдиний вид роду має запозичене з української означення *peregrusna* (нині як *Vormela peregrusna*).

Щоденна практика читання й писання англійською, яка дедалі зростає, привчає нас до розуміння складних асоціативних назв, від яких ми тільки-но позбулися, проте еволюційні процеси в англійській зооніміці йдуть у тому ж напрямі. Ясно, що вони будуть більш повільними внаслідок консервативності мовних норм, проте це відбувається, хоча й з явними збоченнями, коли, напри-

клад, «вернакулярно» (у доповідях) американці говорять на полівок «майкротус» (це *Microtus*, англ. voles) або французькі колеги говорять «жербілю» на піщанок (це про рід *Gerbillus*, сучасне англ. gerbils).

3.4. Процеси узгодження і розвитку – до яких меж?

Усі зазначені процеси розвитку називництва ведуть до головного результату – максимально повного узгодження національної номенклатури з науковою через наближення системи формування вернакулярних назв таксонів до наукових. Проте очевидно, що розвиток зооніміки в межах будь-якої однієї мови не може встигати за динамікою змін знань про біотичне різноманіття не тільки планети, але й будь-якої однієї невеликої території. На те немає фахівців для кожної групи, і поява будь-якого нового знавця і розбудовника національної номенклатури завжди обмежується кількома суттєвими факторами: 1) часом, відведенням на таку активність, 2) обсягом груп для аналізу і ревізій, 3) обсягом фаун (територій), вибраних для аналізу.

За всім цим стоять прагматичні завдання, пов'язані як з потребами мати відповідні національні назви, так і можливостями та амбіціями самих дослідників: для одних це потреби мати позначення об'єктів (напр., у підручниках або в експозиціях природничих музеїв), для інших це амбітні бажання назвати все (включно з практикою масових перейменувань птахів у Вікіпедії¹⁴). Тому галузі застосування національної номенклатури мають бути обмежені рамками доцільності та тими

Таблиця 2. Приклади багатослівних видових назв у двох імперських мовах*

Table 2. Examples of multi-word species names in two imperial languages

Мова	Англійська	Російська
Приклади	Striped Dwarf Catfish, Spotted Javelin Fish, Lesser Spotted Eagle, American Purple Gallinule, Great Black-backed Gull, Clamorous Reed Warbler, Gray's Grasshopper Warbler, Greater mouse-eared bat, Round-tailed ground squirrel, Gambian pouched rat, Blainville's beaked whale, Eastern St. Anthony's tree frog	обыкновенный индийский стеклянный сомик, красный морской петух, филиппинская оранжевохвостая кабуба, американский бекасовидный веретенник, монгольский земляной воробей, малый черноголовый дубонос, большой восточный подковонос, критская иглистая мышь, обыкновенная солнечная рыба, тупорылый ремнезуб, Рогатая сумчатая квакша
Джерела	Reshetnikov <i>et al.</i> 1989; Dickinson 2003, wikipedia	Reshetnikov <i>et al.</i> 1989; Böhme, Flint 1994, wikipedia

* Автор дякує Г. Фесенкові за допомогу в добірці показових прикладів.

¹³ Webster пояснює етимологію так: «Середньоанглійське polcat, ймовірно, від середньофранцузького rou, pol півень + середньоанглійське cat – кіт...» (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/polecat>), що характерно для тхора, але ніяк не для слипакоїдної перегузні.

¹⁴ Вершиною такої творчості є нестерпне бажання натхненних вікіактивістів називати всі описані у Вікіпедії види на власний манер, послуговуючись латиною: в кращому випадку – перекладами з неї (надто помітно було в розділах про плазунів), в гіршому – пародійними транслітами з латини (напр., «Підродина Хемігалінаї (Hemigalinae)» та «Рід Чротогалі (Chrotogale)» у статті Віверові, нині виправлений: <https://shorturl.at/rBH25>).

групами або конкретними видами, які становлять об'єкти особливої уваги і про які важливо доносити знання загалу або фахівцям суміжних до диверсикології галузей науки, господарювання або й бізнесу. Саме так назви з'являлися в оглядах і підручниках від часів І. Верхратського (Verkhratsky 1906 та ін.) та перших ревізій складу фауни, насамперед хребетних фауни України (Charlemagne 1938; Mygulin 1938), до значного розквіту активності з підготовки оглядів фауни України у II пол. XX ст. (Abelentsev et al. 1956; Kistiakivskiy, Korneev 1968 та ін.), головним підсумком чого і став зоологічний словник О. Маркевича й К. Татарка 1983 року (Markevych, Tatarko 1983).

Очевидно, що обсяг видів (усіх таксонів значно більше, вимерлих ще більше), який сягає 2,16 млн, не може бути описаний. Тільки сучасних хребетних на Землі відомо 74,420 видів (Number... 2022: Table 1a), що подібно до обсягів словника Грінченка (68,000 слів) та СУМ (134,058 слів). Звісно, можна проявити неабияку активність і винахідливість, щоби придумати для близько 10 тис. видів сучасних птахів українські назви (Fesenko 2018), проте ясно, що такі подвиги неможливо зробити для всіх живих організмів, та й чи має це сенс – не відомо. Проте «хай буде, все згодиться». Хоча, на думку автора, більш виваженою є триада списків: 1) види України, 2) роди Європи (чи Палеарктики), 3) родини світу, що і зреалізовано щодо ссавців. Важливим також є підхід, запропонований А. Заморокою у праці про назви «скрипунових ... із фавни України та деяких екзотів» (Zamogoika, Mukhailiuk-Zamogoika 2022), коли українські назви дають окремим чужорідним видам, які можуть з'являтися як вселенці чи як об'єкти колекціонування в Україні.

Отже, і наповнення реєстрів назв, і узгодженість їх з поточними таксономічними системами мають свої очевидні обмеження і не можуть бути абсолютними. Система вернакулярних назв у кожній мові визначається потребами і традиціями називництва. Важливо розуміти, що будь-яка система назв застаріває швидше за зміни в таксономії й номенклатурі, які робить не один український дослідник або й інститут, а весь світовий науковий загал. І пам'ятати, що такі знання не створюються заради самих себе – ними має хтось користуватися і втішатися, що вони є. Практика роботи в музеї показує, що лєвова частка екскурсантів прагне дізнатися назву експонату більше за його біологічні особливості і часто саме цим і задовольняється. Проте нікого не цікавить назва об'єкта, якщо він фоновий, побачений десь на

курорті або в кіно – там вистачає загальних назв класів понять або асоціативних назв.

І тільки коли об'єкти становлять спеціальних інтерес (колекції, комерція, експонування, дослідження тощо), їхні назви актуалізуються, як калькована з латини назва риби *даніо реріо* або невідповідна викладеним тут правилам назва «*колорадський жук*» чи «*хвилястий папужка*». Звісно, маємо прагнути до стандартизації, але мова – це складна система не тільки правил, але й традицій, норм і винятків. Українська зооніміка і без того є дуже наближеною до засад наукової номенклатури, прийнятої у зоологічній систематичі. І мова активно еволюціонує.

Висновки й рекомендації

Особливості розвитку української зооніміки стисло можна визначити так:

1) вернакулярні назви в україномовній зоологічній та довідковій літературі стали широко вживаними, притому відбулися чітко регламентовані процеси їх стандартизації, уніфікації і стабілізації. Сучасна українська зоологічна номенклатура стосовно низки груп хребетних і частини членистоногих фауни України стала максимально наближеною до наукової, що може бути зразком для розвитку називництва стосовно інших груп тварин;

2) набуло і продовжує поширюватися в практиці українського назвотворення, зокрема в охопленні чужорідних форм, широке застосування формантів суфіксального типу (*-иця*, *-ак*, *-ачок*, *-ець* тощо), а також залучення іншомовних назв, у тому числі й з числа наукових (надто іменників чоловічого роду II відміни або жіночого роду I відміни) та тубільних, які мають близьку до української фонетику, надто для чужорідних видів (напр., *Ondatra* = *ондатра*);

3) відбувається уникнення (поступова й послідовна заміна) двослівних позначень родів та видових означень, пріоритетне використання уніомінальних іменникових форм для родів та прикметникових (рідше іменникових) форм для видових назв, у тому числі на рівні описів регіональних фаун, у яких традиційно прийнято вживати родовидові назви (лєсь, шпак, саламандра, щука тощо), зокрема у довідковій літературі щодо біоти окремих заповідних територій;

4) традиція добору власних однослівних родових назв і прикметникового словотворення видових біноменів в українській мові має подібність із правилами утворення назв у латині та в низці суміжних мов, зокрема польській і словацькій, включно з порядком слів у біномені (родова назва + означення);

5) обсяг переліків видів, які потребують українських назв, стрімко зростає у зв'язку з розвитком просвіти й освіти, включно зі змінами в експозиціях природничих музеїв і зоопарків, підготовці довідників, визначників і підручників, потребами масмедіа і перекладами науково-популярної і навчальної літератури з інших мов, розвитком системи контролю чужорідних видів;

6) розвиток зооніміки не може бути самоціллю, оскільки обсяги сучасних таксонів тільки лише хребетних тварин світової фауни навіть лише на рівні видів перевищують обсяги наявних українських словників, включно з академічним СУМ (1970–1980), і тому розвиток називництва має бути орієнтований на ті групи і ті галузі, які потребують спеціальної уваги на національному рівні;

7) поточний стан називничої справи дозволяє прийняти поточні доробки і сформовані упродовж таких практик засади впорядкування реєстрів українських назв таксонів за основу, виробити механізми їх ухвалення й усталення, формування словників у форматі загальнодоступних електронних видань з легким пошуком титульних назв та їх ключових синонімів.

Післямова

Насамкінець важливо ще раз підкреслити ключову тезу: українські назви не є частиною систематики, оскільки систематика загалом і зоологічна номенклатура зокрема не можуть бути національними, якщо йдеться про науку. Завдання української зооніміки – розвиток термінології на засадах наближення системи вернакулярних назв до наукових, щоб організувати комунікацію суспільства й науки і забезпечити їх гармонійний взаємний розвиток. Така комунікація здійснюється через освітні і просвітницькі проекти, природоохоронні ініціативи, екологічні

експертизи, впровадження ідей сталого розвитку суспільства. Все це – галузі прикладної науки, не фундаментальної, проте важливі для того, щоби суспільство розвивалося стало й гармонійно і не відставало від інших у своїх природознавчих і природокористувацьких активностях і потребах, побудованих на фахових знаннях про природу та її різноманіття.

Формування чіткої термінології й номенклатури забезпечує розвиток науки через освіту і підготовку нових поколінь дослідників, комунікацію науки і суспільства, це убезпечує від накопичення помилкових даних, зокрема у системі моніторингу біорізноманіття і стану довкілля.

Важливі такі розробки і для гуманітарного циклу – філології, етимології, фольклористики, краєзнавства, народознавства. Врешті, зооніміка може розглядатися і як самостійний науковий напрям, що сформувався на перетині диверсикології, систематики, фауністики, музеології, філології, етимології та краєзнавства.

Подяки

Дослідження проведено в рамках завдань Комісії з природничої термінології та номенклатури при Національному науково-природничому музеї НАН України. Автор щиро дякує Г. Фесенкові (Інститут зоології НАН України) за найактивнішу участь у дискусіях щодо окремих положень цієї статті, А. Бокотею (Державний природознавчий музей НАН України) та В. Константіновій (Інститут зоології НАН України) за допомогу в пошуку важкодоступних давніх та сучасних видань. Моя подяка члену зазначеної комісії С. Харчуку за найактивнішу участь у частині попередніх розробок та детальну вчитку й редагування цього тексту та важливі уточнення низки положень і тлумачень, викладених у цій статті.

ABELENITSEV, V.I., PIDOPLICHKO, I.G., POPOV, B.M. (1956) *General characteristics of Mammals. Insectivores, bats [Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани]*. Academy of Sciences, Ukr. RSR, Kyiv, 1–448. (Series: Fauna of Ukraine; Vol. 1: Mammals, Is. 1) (in Ukrainian).

ATRAN, S. 1998. Folk Biology and the Anthropology of Science: Cognitive Universals and Cultural Particulars. *Behavioral and Brain Sciences*, 21 (4): 547–609. <https://doi.org/10.1017/10.1017/S0140525X98001277>.

BANIK, M.V., ZAGORODNIUK, I. (2017). Vernacular Ukrainian names of mammals in V.F. Nikolaiev's book "Materials to the Ukrainian Scientific Terminology" (1918) [Народні українські назви ссавців у праці В.Ф. Ніколаєва «Матеріали до української нау-

кової термінології» (1918)]. *Proceedings of the Theriological School*, 15: 159–166 (in Ukrainian).

BLAIR, D., COLLINS, P. (eds). (2001) *English in Australia*. John Benjamins Publishing, Amsterdam, 1–366. URL: <https://shorturl.at/aeYB3>.

BÖHME, R.L., FLINT, W.E. (1994) *A pentolingual dictionary of animal names. Birds. Latin-Russian-English-German-French [Пятиязычный словарь названий животных. Птицы. Латинский-русский-английский-немецкий-французский]*. Moscow, 1–845 (in Ukrainian).

CHARLEMAGNE, M. (1920) *Mammals of Ukraine. Short Guide to the Determination, Collection and Observation of Mammals (Mammalia) Ukraine [Звірі України. Короткий poradnik do визначання, зби-*

- рання і спостереження ссавців (Mammalia) України]. Vukoospilka, Kyiv, 1–83. URL: <https://shorturl.at/mpxT0> (in Ukrainian).
- CHARLEMAGNE, M. (1927a) *Dictionary of zoological nomenclature: Names of birds: Project. Part 1 [Словник зоологічної номенклатури: Назви птахів: Проект. Частина 1]*. State Publishing House of Ukraine, Kyiv, 1–63 (in Ukrainian).
- CHARLEMAGNE, M.V. (1927b) Mammals. Reptiles. Amphibians [Ссавці. Плазуни. Земноводдя]. In: Charlemagne, M., Tatarko, K. *Names of vertebrates*. State Publishing House of Ukraine, Kyiv, 9–67. (Series: Dictionary of Zoological Nomenclature; Part 2) (in Ukrainian).
- CHARLEMAGNE, M.V. (1938) *Birds of the Ukrainian SSR [Птахи УРСР]*. Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR, Kyiv, 1–266 (in Ukrainian).
- DELEHAN, I.V., DELEHAN, I.I., DELEHAN, I.I. 2005. *Biology of Forest Birds and Mammals [Біологія лісових птахів і звірів]*. Polly, Lviv, 1–600 (in Ukrainian).
- DICKINSON, E.C. (ed.). 2003. *The Howard and Moore Complete Checklist of the Birds of the World*. 3rd ed. Christopher Helm, London, 1–1040.
- FESENKO, H. 2007. Forms of the Ukrainian bird names of genus rank in classification of bird fauna of Ukraine [Форми українських назв родового рівня в класифікації птахів фауни України]. *Bulletin of Lviv University. Biological series*, 43: 3–12 (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V., ВОКОТЕУ, А.А. (2007) *Annotated List of the Ukrainian Scientific Names of the Bird Species Belonging to the Fauna of Ukraine (with Characteristics of Status of the Species)*. 3rd ed. [Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів)]. Видання третє, доповнене]. Kyiv, Lviv, 1–112 (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V. (2008) Unification of the Ukrainian scientific names of supra-generic taxa in the classification of birds of the world [Уніфікація українських наукових назв таксонів надродового рівня у класифікації птахів світу]. *Scientific notes of the State Museum of Natural History (Lviv)*, 24: 207–218. URL: <https://shorturl.at/uBDIM> (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V. (2013a) Perspectives of using compound nouns to form a national nomenclature of the birds of the world (by the example of the family Hummingbirds (Trochilidae) [Перспективи використання прикладкових іменників у формуванні національної номенклатури птахів світу (на прикладі родини Колібрієвих (Trochilidae))]. *Branta*, 16: 26–48. URL: <https://shorturl.at/fkxz6> (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V. (2013b) Well-balanced binomenization of the Ukrainian bird names in nomenclature of the World fauna [Поміркувана біноменізація українських назв птахів для називництва фауни світу]. *Troglodytes*, 4: 46–59 (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V. (2013c) Formation of the composition of names of genera and species of birds in the Ukrainian lexicon [Формування складу назв родів і видів птахів світу в українській лексиці]. *Scientific notes of the State Museum of Natural History (Lviv)*, 29: 203–213.
- FESENKO, H.V. (2015) Concord of form of Latin and Ukrainian names in classification of birds [Узгодження форми латинських і українських назв у класифікації птахів]. *Branta*, 18: 7–15.
- FESENKO, H.V. (2016) Ukrainian Names of Overgenus Taxa in the Nomenclature of the Birds of the World [Вітчизняна номенклатура надродового рівня птахів світу]. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, 14: 73–85 (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V. (2018) *The Ukrainian nomenclature of the Birds of the World [Вітчизняна номенклатура птахів світу]*. Published by D.O. Cherniavskiy, “Dionat”, Kryvyi Rih, 1–580 (in Ukrainian).
- FESENKO, H.V. (2020) Importance of idea about species in forming the common zoological nomenclature [Значення уявлення про вид у формуванні вітчизняного зоологічного називництва]. In: Zagorodniuk, I. (ed.). *Species in Biology*. NMNH of Ukraine & Ukrainian Theriological Society, NAS of Ukraine, Kyiv, 342–357. (Series: Novitates Theriologicae; Pars 12) (in Ukrainian).
- HAIOVYI, M.V. (2005) Species and genus [Вид і рід]. In: I.M. Dziuba et al. (eds). *Encyclopaedia of Modern Ukraine*. Institute of Encyclopaedic Studies, NAS of Ukraine, Kyiv, URL: <https://esu.com.ua/article-33938>.
- INTERNATIONAL... (2003) *International Code of Zoological Nomenclature. Fourth edition [Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Видання четверте]*. Translation from English and French. Kyiv, I–XLIII + 1–175 (in Ukrainian).
- KARABUTA, O.P. (2003) Morphemic structure of the zoological names [Морфемна будова зооназв]. *Southern Archive. Philological Sciences. Collection of scientific works*. Kherson, 21: 63–67 (in Ukrainian).
- KHARCHUK, S., ZAGORODNIUK, I. (2019) Mammal families of the world: review of taxa and their Ukrainian names [Родини ссавців світу: огляд таксонів та їхні українські назви]. *Geo&Bio*, 17: 85–115 (in Ukrainian).
- KISTIYAKIVSKYI, O.B., KORNEEV, O.P. (1968) *Manual of zoogeography [Посібник з зоогеографії]*. 2nd ed. Kyiv, 1–132 (in Ukrainian).
- KLYMENKO, N.F., KARPILOVSKA, E.A., KARPILOVSKYI, V.S., NEDOZYM, T.I. (1998) *Dictionary of affixed morphemes of the Ukrainian language [Словник афіксальних морфем української мови]*. Oleksandr Potebnya Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, 1–441. ISBN 966-02-0427-2 (in Ukrainian).
- KORNEEV, O.P. 1952. *Key to the Mammals of the Ukrainian RSR [Визначник звірів УРСР]*. Radianska shkola, Kyiv, 1–216 (in Ukrainian).
- KOROVCHENKO, M.A., ZAGORODNIUK, I.V. (2010) Scientific and Ukrainian vernacular names of mole rats (Spalacidae) of the fauna of Ukraine [Назви сліпаків (Spalacidae) фауни України: наукові й українські]. In: Sklisky, I.V., Smirnov, N.A. (eds). *Problems of study*

- and conservation of animals in natural and anthropogenic habitats. Materials of International conference. DrukArt, Chernivtsi, 229–238. URL: <https://shorturl.at/epPZ0> (in Ukrainian).
- KOVALIK, P., PAČENOVSKÝ, S., ČAPEK, M., TOPERCER, J. (2010) *Slovenské mená vtákov sveta*. Bratislava, 1–396.
- KOVBLIUK, M.M. (2008) *Fundamentals of zoological nomenclature and systematics [Основи зоологічної номенклатури та систематики]*. Karadagh Nature Reserve, NAS of Ukraine. DIPI, Simferopol, 1–148. ISBN 978-966-491-028-3. URL: <https://shorturl.at/nvRW4>.
- KUIBIDA, V.V. (2017) *Folk natural names: a monograph [Народні природничі назви: монографія]*. FOP Gavryshenko V.M., Korsun-Shevchenkivskiy, 1–906 (in Ukrainian).
- KUTSOKON, Y., KVACH, Y. (2012) Ukrainian names of lampreys and fishes of the fauna of Ukraine for scientific use [Українські назви міног і риб фауни України для наукового вжитку]. *Studia biologica*, 6 (2): 199–220 (in Ukrainian).
- KUZIAKIN, A.P. (1982) On the ordering of Russian names of animals [Об упорядочении русских названий зверей] In: *Mammals of the USSR. III Congress of the All-Union Theriological Society, Volume 1*. USSR Academy of Sciences, Moscow, 44–45 (in Russian).
- LYUBARSKY, G.Y. (2015) *The Birth of Science. Analytical Morphology, Classification System, Scientific Method [Рождение науки. Аналитическая морфология, классификационная система, научный метод]*. Publishing House ‘Slavic Culture Languages’, Moscow, 1–192 (in Russian).
- MARYSOVA, I.V., TALPOSH, V.S. (1984) *Birds of Ukraine [Птахи України]*. Vyshcha Shkola, Kyiv, 1–184. (in Ukrainian)
- MARKEVYCH, O.P., TATARKO, K.I. (1983) *Russian-Ukrainian-Latin zoological dictionary: terminology and nomenclature [Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: термінологія і номенклатура]*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–412 (in Ukrainian).
- MELNYK, O. (2015) History of museum development, its state and prospects in NUBiP of Ukraine [Історія розвитку музейної справи, її стан та перспективи у НУБіП України]. *NUBiP website (Kyiv)*, 27.12.2015. URL: <https://nubip.edu.ua/node/18696>.
- MOVCHAN, Y.V. (2009) Fishes of Ukraine (taxonomy, nomenclature, remarks) [Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження)]. *Collection of works of the Zoological Museum (Kyiv)*, 40: 47–86 (in Ukrainian).
- MOVCHAN, Y.V. (2011) *Fish of Ukraine [Риби України]*. National Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine. Zoloti Vorota, Kyiv, 1–444. ISBN 978-966-2246-26-1 (in Ukrainian).
- MYGULIN, O.O. (1938) *Mammals of Ukrainian RSR (Materials to Fauna) [Звірі УРСР (матеріали до фауни)]*. Acad. Sci. of USSR, Kyiv, 1–426 (in Ukrainian).
- NEKRUTENKO, Y. (2003) Preface to the Ukrainian translation [Передмова до українського перекладу]. In: *International Code of Zoological Nomenclature. Fourth edition*. Translation from English and French. Kyiv, IX–XXV (in Ukrainian).
- NEKRUTENKO, Y., CHIKOLOVETS, V. (2005). *Butterflies of Ukraine [Денні метелики України]*. Raevsky’s Publishing House, Kyiv, 1–232 (in Ukrainian).
- NIKOLAEV, V.F. (1918) *Materials to Ukrainian Scientific Terminology. Part 1. Names of mammals, birds, insects and other animals [Матеріали до української наукової термінології. Частина 1. Назви звірів, птахів, комах та інших животин]*. Museum of Poltava Governmental Public Council. Printing House of Y.E. Braude, Poltava, 1–60 (in Ukrainian).
- NUMBER... (2022) Number of species evaluated in relation to the overall number of described species, and numbers of threatened species by major groups of organisms. *IUCN Red List (website)*. URL: <https://shorturl.at/dmpP6>.
- PANOCCHINI, S. (1931) *Practical Dictionary of Biological Terminology [Практичний словник біологічної термінології]*. (Practical Dictionary Series; Issue 4). Research Institute of Linguistics, VUAN. Soviet School, Kharkiv, 1–89 URL: <https://shorturl.at/fnoxL> (in Ukrainian).
- PAVLINOV, I.Y. (2015) *Nomenclature in systematics. History, theory, practice [Номенклатура в систематикі. Історія, теорія, практика]*. КМК. Moscow, 1–439. ISBN 978-5-9907157-4-5. URL: <https://shorturl.at/lop45> (in Russian).
- PUCEK, Z. (red.). (1984) *Klucz do oznaczania ssakow Polski*. Panstw. Wydawn. Nauk., Warszawa, 1–388.
- PYLYPENKO, O.F., GUBKIN, A.A., BULAKHOV, V.L., BARSOV, V.O., BOBYLEV, Y.P. et al. 1995. *Russian-Ukrainian zoological dictionary [Російсько-український зоологічний словник]*. Dnipropetrovsk University, Dnipropetrovsk, 1–153 (in Ukrainian).
- PYSANETS, Y. (2007) *Amphibians of Ukraine (a guide to the identification of amphibians in Ukraine and neighbouring countries) [Земноводні України (посібник для визначення амфібій України та суміжних країн)]*. Raevsky’s Publishing House, Kyiv, 1–192. ISBN 966-7016-41-2 (in Ukrainian).
- RESHETNIKOV, Y.S., KOTLYAR, A.N., RUSS, T.S., SHATUNOVSKY, M.I. (1989) *Pentateuchal Dictionary of Names of Animals. Pisces. Latin-Russian-English-German-French [Пятиязычный словарь названий животных. Рыбы. Латинский-русский-английский-немецкий-французский]*. Russki Yazik, Moscow, 1–736 (in Ukrainian).
- SEREBRIAKOV, V.V. (2011) Once again about the Ukrainian scientific names of animals [Ще раз про українські наукові назви тварин]. In: *Theoretical and practical aspects of zoology in modern zoology: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference*, Phytosociological Centre, Kyiv, 65–66 (in Ukrainian).

- SHCHERBUKHA, A.Y. (2003) *Ukrainian Nomenclature of the Fish Fauna of Ukraine [Українська номенклатура іхтіофауни України]*. Edited by E.M. Pysants. NNPM, Kyiv, 1–48. URL: <https://shorturl.at/jmzBR> (in Ukrainian).
- STEVENSON, A. (ed.). 2010. *Oxford Dictionary of English (third edition)*. Oxford University Press, 1–2069.
- SVERVOLA, N.V. 2003. *Scientific nomenclature of terrestrial molluscs of the fauna of Ukraine [Наукова номенклатура наземних молюсків фауни України]*. State Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 1–78. ISBN: 966-02-2810-4 (in Ukrainian).
- SYTNYK, K.M., TOPACHEVSKY, V.O. (eds) (1986) *Biological Dictionary. 2nd edition [Біологічний словник. 2-е видання]*. Ukrainian Encyclopaedia Publishing House, Kyiv, 1–680 (in Ukrainian).
- TATARYNOV, K.A. (1956) *Mammals of the Western Regions of Ukraine (Materials for the Study of the Fauna of the Ukrainian SSR) [Звірі західних областей України (Матеріали до вивчення фауни Української РСР)]*. Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Kyiv, 1–188 (in Ukrainian).
- TATARYNOV, K.A. (2001) Arrangement of Russian-Ukrainian and Latin names of mammalian fauna of the CIS [Упорядочение русско-украинских и латинских названий отрядов млекопитающих фауны СНГ]. In: Lobkov, V.A. (ed.). *Materials on the Study of the Animal World*. Astroprint, Odessa, 3–7 (in Russian).
- UKRAINIAN... 2012. *Ukrainian spelling [Український правопис]*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–288 (in Ukrainian).
- VERKHRATSKY, I. (1864) *Beginnings to the compilation of nomenclature and terminology of natural history, folklore and a note on the woolly spider [Початки до уложення номенклатури и терминології природописної, народної и замітка о волоськім павуку]*. Lviv, 1: 1–18 (in Ukrainian).
- VERKHRATSKY, I. (1879) *Beginnings to the compilation of nomenclature and terminology of natural history, folklore [Початки до уложення номенклатури и терминології природописної, народної]*. Lviv, 6: 4–17 (in Ukrainian).
- VERKHRATSKY, I. (1906) *Zoology for the lower grades of secondary schools [Зоологія на низшій класі шкіл середніх]*. Lviv, 1–138 (in Ukrainian).
- VERKHRATSKY, I. (1908) *New nomenclature and terminology of natural history, folklore, collected between people [Нові знадобы номенклатури і термінології природописної, народної, збрані між людом]*. *Collection of the Mathematical, Natural History and Medical Section of the Shevchenko Scientific Society*. Lviv, 12: 1–84 (in Ukrainian).
- VOINSTVENSKY, M.A., KISTIAKIVSKYI, O.B. (1952) *The Key to the Birds of the Ukrainian SSR [Визначник птахів УРСР]*. Kyiv, 1–352 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I.V., POKYNCHEREDA, V.V. (1997) Standardization of scientific names of Chordozoa high taxa [Унификация научных названий высших таксонов хордовых животных (Chordozoa, Animalia)]. *Reports of the National Academy of Sciences of Ukraine*, No. 11: 160–166. URL: <https://shorturl.at/hpxJ2> (in Russian).
- ZAGORODNIUK, I., POKYNCHEREDA, V., KYSELIUK, A., DOVHANYCH, Y. (1997) *Mammal Fauna of the Carpathian Biosphere Reserve [Теріофауна Карпатського біосферного заповідника]*. Kyiv, Inst. zool. NAS of Ukraine, 1–60. (Series: Vestnik zoologii Supplement, Issue 5) (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I. (1999) Species and supraspecies taxa of lower tetrapods in Ukraine [Види і надвидові групи нижчих тетрапод України]. In: Zagorodniuk, I. V. (ed.). *Amphibians and reptiles of Ukraine protected by the Bern Convention. National Museum of Natural History, NAS of Ukraine*, Kyiv, 73–92. URL: <https://bit.ly/3KRuCRO> (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I.V. (2001) Genera of mammals in the East-European fauna and their Ukrainian names. Part. 1. General theses. Insectivores, bats, and carnivores [Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. Частина 1. Загальні положення. Комахоїдні, кажани та хижі]. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, 1: 113–131. URL: <https://shorturl.at/ghGIR> (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I. (2007) Ukrainian names of mammals distributed on the territory of Ukraine [Українські назви ссавців, поширених на території України]. *Novitates Theriologicae*, Pars 7: 28–36 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I. (2008) Scientific names of mammalian orders: from descriptive to uniform [Наукові назви рядів ссавців: від описових до уніфікованих]. *Visnyk of the Lviv University. Series Biology*, 48: 33–43 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I.V. (2009) Taxonomy and nomenclature of the non-Muroidea rodents of Ukraine [Таксономія та номенклатура гризунів групи non-Muroidea фауни України]. *Proceedings of Zoological Museum (Kyiv)*, 40: 147–185. (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I., KHARCHUK, S. (2011) Nomenclature principles of taxonomic diversity description of European mammals [Називничі засади опису таксономічного різноманіття ссавців Європи]. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series Forestry & Gardening*, 164 (3): 88–97 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I., DYKYY, I. (2012) Hunting mammal fauna of Ukraine: species list and vernacular names [Мисливська теріофауна України: видовий склад і вернакулярні назви]. *Visnyk of the Lviv University. Series Biology*, 58: 21–44 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I.V., EMELYANOV, I.G. (2012) Taxonomy and nomenclature of mammals of Ukraine [Таксономія і номенклатура ссавців України]. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, 10: 5–30 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I., KHARCHUK, S. (2017) The Ukrainian zoonymics and the mutual influence of scientific and vernacular names of mammals

- [Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців]. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, 15: 37–66 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I. (2019) Species concepts in biology: analysis of essences [Концепції виду в біології: аналіз сутностей]. *Geo&Bio*, 18: 77–117. <https://doi.org/10.15407/gb1807> (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I., KHARCHUK, S. (2020) A historical, etymological, and biogeographical study of Ukrainian names of mammals of the genus *Spermophilus* (Mammalia) [Історична, етимологічна та біогеографічна розвідка щодо українських назв ссавців роду *Spermophilus* (Mammalia)]. *Theriologia Ukrainica*, 19: 66–89. <http://doi.org/10.15407/TU1908> (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I., KHARCHUK, S. (2022) Vernacular names of alien species (practices in regard to the mammal fauna of Ukraine) [Вернакулярні назви чужорідних видів тварин (практики стосовно теріофауни України)]. In: Mezherina, G.V., Korchuk O.Yu. (eds). *World Dimensions of Educational Trends*. National Aviation University. Kyiv, 46–53 (in Ukrainian).
- ZAGORODNIUK, I., KOROBCHENKO, M., OCHERETNA, K. (2022) Checklists of fauna and designations of species status [Контрольні списки фауни та позначення статусів видів]. *Cherkasy University Bulletin: Biological Sciences series*, No. 2: 21–31 (in Ukrainian).
- ZAMOROKA, A.M., MYKHAILIUK-ZAMOROKA, O.V. (2022) Proposals for the unification and application of the national nomenclature of Cerambycidae names [Пропозиції щодо уніфікації і застосування національної номенклатури найменувань скрипунових (Coleoptera: Cerambycidae) із фауни України та деяких екзотів]. *Scientific Notes of the State Museum of Natural History*, 38: 207–218; 219–230 (in Ukrainian).